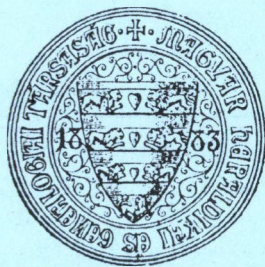

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

NYOLCVANADIK KÖTET
2007/2. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMVII

E számunk szerzői

Diószegi György, ny., családtörténész (Budapest)
Nyulásziné dr. Straub Éva, levéltáros (MOL)
Pandula Attila Dr., egyetemi docens (ELTE BTK)
Szálkai Tamás, demonstrátor, Debreceni Egyetem, Történeti Intézet

---

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

TURUL

LXXX. évfolyam

2007/2. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

Nyulásziné Straub Éva: Forrásközlés – 65 pecsét 1920-ból	33
Pandula Attila: Tarsolyok heraldikája	45

2. Könyvismertetés

Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon (8. kötet) Hajdú-Bihar megyei kastélyai és kúriái. (Ism.: Szálkai Tamás)	62
Diószegi György–ifjabb Diószegi György: A bölcsesség szeretete. (Ism.: Diószegi György).....	63
Guy Stair Sainty–Rafel Heydel–Mankoo (ed.): World Orders of Knighthood and Merit. (Ism.: Pandula Attila)	63
Veit Scherzer: Die Ritterkreuzträger. Die Inhaber des Eisernen Kreuzes 1939–1945. Ergänzungsband. (Ism. Pandula Attila).....	66
Veit Scherzer: Die Ritterkreuzträger. Die Inhaber des Eisernen Kreuzes 1939–1945. Dokumente. (Ism. Pandula Attila).....	66
Gudenus János József (szerk.): Nobilitas 2006. (Ism.: Pandula Attila)	67
Ravasz István (szerk.): Emlékek a hadak útja mentén. (Ism.: Pandula Attila).....	67

Szerzőink figyelmébe

a borító utolsó oldalán

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben lehetőleg végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) fogad el. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratokat technikai okokból nem tudunk közölni. Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében tisztelettel kérjük az alábbiak betartását: – A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell: nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk.: Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) választjuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk (pl.: *Domanovszky Sándor*:).

– Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40. 61–72).

– A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.

– Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket rövid kötőjellel választjuk el egymástól (pl.: Wien-Köln: Budapest-Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.) A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl.: Bp.,)

– Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely, és év után zárójelben tüntessük fel. Pl.: (Monumenta Hungariae Historica).

– Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után „In’ szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelbe a szerkesztőjét/szerkesztőit.

– Folyóiratban megjelenő cikkekre történő utaláskor nem tesszük ki az „In’ szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána pedig az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám. Pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52.

– Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, utána pedig az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: Nagy I.: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, az „Uo.” jelet kell használni. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell elkülöníteni (pl. rövidített címmel, vagy a megjelenés évével) és erre hivatkozni. Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. Nagy I.: i. m. II. k. Pest, 1858.)

– A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

– Írásait minden esetben 3.5” formátumú kislemezen Word for Windows ’95, ’97, ’98 vagy ’2000 szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe egy kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében. A szöveget balra zártan írják, és azt a kurziválás, kövérítés és jegyzetszám-emelés kivételével ne formázzák.

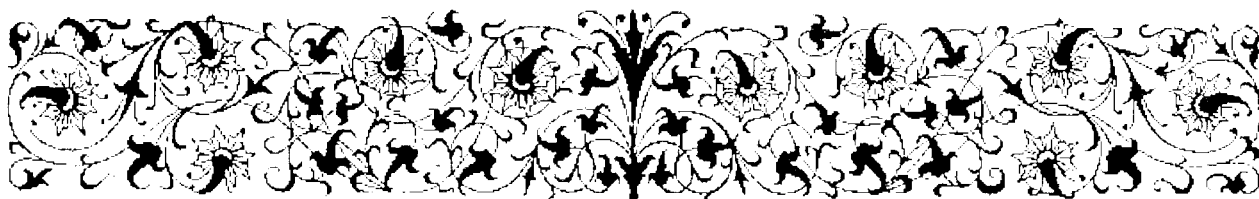
– A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.

– A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „végjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az eddigi gyakorlatnak megfelelően a tanulmányok végére kerülnek.

– Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális lemezen a kézirathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek.

– Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat ne számítógépes programban készítsék, hanem azokat kézzel megrajzolva csatolják a tanulmányhoz.

A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat készítettünk, melyeknek árát levonjuk a szerzők tiszteletdíjából.

FORRÁSKÖZLÉS – 68 PECSÉT 1920-BÓL

Az Országos Levéltárnak a megszállott törvényhatóságok¹

A megszállt törvényhatóságok közgyűlésének elnöke 1920. július 1-jén megküldte Magyar Országos Levéltárnak a közgyűlés nevében annak a tiltakozólevélnek egy eredeti példányát, amelyet a közgyűlés elfogadott és megküldeni szándékozott valamennyi franciaországi megyének és városnak, és amelyben a trianoni békeszerződés elleni tiltakozást fogalmazták

meg. A levelet 68 törvényhatóság képviselője látta el aláírásával és a törvényhatóság pecsétjével.

A levéltári ügyirat² alapján a közgyűlés Budapesten, a Parlamentben ülésezett. Az iratot – tartalmi értéke mellett – a folyóirat hasábjain elsősorban a pecsétekre való tekintettel közöljük teljes terjedelmében.

Nyulásziné Straub Éva

513.2.
eredeti példány.

Az Országos Levéltárnak a megszállott törvényhatóságok elnöksége.

¹ A 68 pecsétet tartalmazó irat előlapján olvasható ez a tárgy-meghatározás kézírással. Más információ itt nem található, ezért itt, a cikk első oldalán csak e kézírás másolatát közöljük. A forrást faksimile formában, a 2. laptól közöljük. E közlési mód információvesztést nem jelent. MOL. 1526 utáni gyűjtemény – R 360.

² 415/ 1920. OL.sz. Az irat megérkezésének nyugtázásakor írt levélre ezt a címet jegyezték rá. A beküldő elnök neve nem olvasható pontosan: Bars megye képviselője volt, de azzal összevetve sem pontosítható a név.

Magyarország alulírott nemes vármegyei és városi törvényhatóságai írják levelüket! 1920 januárius havában a győzedelmes Franciaország érdemes departementjai- s városaihoz.

1871. Tíz lustrumon keresztül szomorú emlékezetű dátum ez Néktek. Két nemzet férfias küzdelmében akkor Ti legyőzettek. S jaja legyőzöttnek! Páris, a világ fővárosa visszafojtott dühvel, a szentek mártíriumával türi — mert kénytelen — a porosz csizmát. Utcái csendesek, némák. Oly idegenül, oly kihívóan, bánatóan visszhangzik rajtuk olykor a katonák lépte, mert a gyűlölték léptei ezek. És nincs mit ellenők tenni. Hiszen Franciaország kényre-kedvre kapitulált. Minden békét el kell fogadnia.

Körül az egész világon nincs számára mentség, nincs segítőkész, nincs tiltakozóhang. Nincs, aki odaállna a győző elé s mondaná: Jaj a győzőnek is, ha egy nemzettől a lehetetlent kívánja; jaj a győzőnek is, ha egy nemzetet öncsonkításra kényszerít!

Ekkor, e válságos pillanatban hangzott fel Európa egyik legtöbbször szenvedett népe, de általalatos nem ismert nemzete ajkáról a tiltakozó szó. Ez a szó a mi szavunk volt. Előbb a magyar parlament ellenzéke (mely azonban nem a magyar kormánynak, hanem hazánk akkori áldatlan s mások előtt majdnem érthetetlen

Au mois de février de l'an 1920 les honorables Comitats et les Villes municipales de la Hongrie ont adressé la présente lettre aux Départements et aux Villes de la France victorieuse.

L'an 1871 a été pour vous pendant un demi siècle d'un souvenir douloureux. A ce temps-là vous étiez les vaincus dans la lutte héroïque de deux nations. Et malheur aux vaincus! Paris, la capitale du monde, peut à peine dompter son courroux et doit subir le martyre des Saints sous la botte prussienne. Ses rues sont devenues silencieuses et désertes. Le bruit des pas des soldats étrangers y retentit de temps en temps, et c'est si navrant, si provocant, si outrageant, car c'est le bruit des pas des vainqueurs détestés! Et pas de moyen contre eux. La France s'était rendue à leur merci; elle est obligée d'accepter la paix telle qu'elle lui est offerte.

Dans le monde entier il n'y a ni aide ni secours; aucune voix de protestation ne s'élève en faveur de la France. Nul ne se présente devant le vainqueur pour lui dire: Malheur même au vainqueur, s'il demande l'impossible; malheur même au vainqueur, s'il veut obliger une nation de consentir à sa mutilation!

Ce fut alors, au moment le plus critique, qu'un peuple qui avait déjà souffert plus qu'aucun autre, et qui vous était inconnu, éleva sa voix en votre faveur. Et cette voix de protestation était notre voix. D'abord c'était l'opposition au Parlement hongrois (l'opposition de cette époque ne s'était point formée contre le gouvernement hongrois, mais, en con-

viszonyainál fogva valójában az osztrák dinasztikus kormányzat ellenzéke volt), majd a független magyar törvényhatóságok, a vármegyék, ok mint az alkotmányosság s a nemes magyar érzés örökkön megdönthetetlen bástyái emelték fel egymásután, számban harmincan, tiltakozó szavukat Ti mellettetek. Nem is a kései jövőre számítva tették, hogy mi is leszünk egykor esetetek s akkor majd Ti emlékeztek apáinkra.

Tették ezt azonban azért, mert a magyar nemzet a magasabb emberi igazságoknak veit ologet tenni a lépésével es tették azért, mert nemzetünk nemes hagyományai követelőleg parancsolták a gyengébbet segíteni.

Hallgassátok csak, mit mond Irányi Dániel 1871-ben a magyar országgyűlésen, a magyarság nevében:

„T. Ház! A tegnapi és mai lapok azt a hirt hozták, hogy a francia nemzet védelmi kormánya a német császári kormánnyal békealkudozásokat kísérelt meg és hogy a német császári kormány a többi feltételek között azt is követelte, hogy Elzász és Lotharingia engedtessek át. Ezen feltétel, t. Ház, úgy a népjoggal, valamint az európai általános érdekekkel ellenkezik. Ellenkezik a népjogokkal: mert ez a hódításokat határozottan kárhóztatja, kárhóztatja különösen akkor, amidőn a meghódított tartományok lakosai a hódítóhoz átpártolni nem akarnak. Már pedig, hogy Elzász és Lotharingia testestül-lelkestül Franciaországhoz tartozik, úgy hiszem, kétséget nem szenved. De ellenkezik ezen feltétel az európai államcsalád érdekével is; mert az ahelyett, hogy a békét állandóvá tenné, újabb bonyodalmak és egy alkalmasint

séquence de la situation précaire de la Hongrie, presque incompréhensible aux étrangers, elle formait, en réalité, une opposition contre le régime dynastique autrichien) et puis les municipalités indépendantes, les Comitats, au nombre de trente, remparts à jamais inébranlables de la liberté constitutionnelle et des nobles sentiments magyars, qui ont élevé leur voix de protestation en votre faveur. Ils ont protesté spontanément, sans penser à un avenir lointain où nous pourrions être les vaincus et que vous voudriez alors vous souvenir de nos pères.

Ils ont protesté parce que la nation hongroise a cru satisfaire, par cet acte, à une justice supérieure et que les traditions magnanimes de notre peuple nous ordonnent impérieusement de protéger le plus faible.

Prétez donc l'oreille au discours de Daniel Irányi, prononcé en 1871 au nom de la nation hongroise dans la Chambre des députés de Hongrie.

„Messieurs les Députés!

Les journaux d'hier et d'aujourd'hui nous apportent la nouvelle que le gouvernement français de la Défense nationale a tenté d'entamer des négociations de paix avec le gouvernement impérial allemand, et que ce dernier exige, entre autres conditions, la cession de l'Alsace et de la Lorraine. Cette condition, Messieurs, est contraire au droit des gens ainsi qu'aux intérêts universels de l'Europe. Elle est contraire au droit des gens qui condamne expressément les conquêtes, et les condamne tout particulièrement en cas où les habitants d'une province envahie ne veulent point s'attacher aux vainqueurs. Or, il n'y a pas de doute que l'Alsace et la Lorraine appartiennent corps et âme à la France. Mais cette condition est également contraire aux intérêts de la famille des nations européennes, parce que, au lieu d'amener une paix durable, elle contient les germes de complications nouvelles et d'une guerre qui sera probablement

még nagyobb mérvű háborúnak csiráját rejtene magában. Ennénél fogva a következő kérdést vagyok bátor a miniszterelnök úrhoz intézni: "

„Interpelláció a miniszterelnök úrhoz.

A hírlapok tudósításai szerint a francia nemzet védelmi kormánya a német császári kormányral békealkudozásokba ereszkedni akarván, ez a kötendő békefeltételei között Alzátia és Lotharingia átengedését is követeli.

Mint hogy pedig ezen követelés úgy az újabbkori népjog elvei, mint az európai államcsalád érdekeivel ellenkezik, azt kérdem a t. miniszterelnök úrtól, szándékozik-e a kormány a többi semleges hatalmakkal egyetértőleg békés diplomáciai úton a német császári kormánynál odahatni, hogy ezen követelésétől elállva, jogos és méltányos feltételek alapján kössön békét a francia nemzeti védelmi kormánnyal?

En barátja vagyok a német egységnek is. De ezen óhajítás, úgy hiszem, nem zárja ki azt, hogy midőn a követelés, melyet a német császárság a francia köztársaság irányában tesz, jogtalan, ezen követelés ellen diplomáciai úton barátságos módon felszólaljunk úgy a monarchia, mint általában az európai béke érdekeinek megóvása végett. Valamint a külügyminiszteri hivatalnak eddigi felszólalásai sem zavarták meg egyrészt Magyarország és Ausztria, másrészt Porosz-Németország között a jó egyetértést, úgy általában nem szükséges, hogy egy újabb felszólalás Franciaország érdekei mellett ezen egyetértést kockáztassa. Ennénél fogva reméljük, hogy a kormány e részben kötelességét annál inkább teljesíteni fogja, mert kell, hogy meg legyünk győződve arról, miszerint e részben Magyarország közvéleményével találkozik."

Andrássy Gyula gróf miniszterelnök a képviselőház február

plus étendue que la dernière. C'est pourquoi je prends la liberté d'adresser à M. le Président du Conseil la question suivante: "

„Interpellation adressée à M. le Président du Conseil.

Suivant les informations des journaux, le gouvernement français de la Défense nationale, ayant voulu engager des pourparlers avec le gouvernement impérial allemand, celui-ci exige entre autres conditions la cession de l'Alsace et de la Lorraine.

Or, comme cette prétention heurte les principes modernes du droit des gens, aussi bien que les intérêts de la famille des nations européennes, je demande à M. le Président du Conseil, si le gouvernement a l'intention, de concert avec les autres puissances neutres, d'exercer sur le gouvernement impérial allemand par la voie diplomatique une pression pour l'engager à renoncer à ladite prétention et à faire la paix avec le gouvernement français de la Défense nationale sur la base de conditions justes et équitables.

Je suis l'ami de l'unité allemande, mais, les conditions de paix proposées par l'Empire allemand à la République française étant injustes, ce sentiment ne peut pas nous empêcher, selon mon avis, de protester par la voie diplomatique et d'une manière amicale pour sauvegarder les intérêts tant de la Monarchie que de l'Europe en général. De même, que les appels précédents du ministère des affaires étrangères n'ont pas pu troubler le bon accord entre la Hongrie et l'Autriche d'une part et l'Allemagne et la Prusse de l'autre, un nouvel appel en faveur de la France ne doit pas troubler nécessairement cet accord. C'est pourquoi nous espérons, que le gouvernement fera son devoir en ce sens, d'autant plus que nous devons être convaincus, qu'il se rencontrera avec l'opinion publique hongroise."

A la séance du 20 février de la Chambre des Députés le comte

20-iki ülésén felelt Irányi interpellációjára. Válaszában kijelenti, hogy az angol trónbeszéd is kénytelen volt megállapítani, hogy noha mindkét hadviselő fél részéről felszólítást kapott, nem sikerült oly javaslatot készítenie, melyet a hadviselő felek legalább alapul elfogadtak volna. Mivel pedig most már megkezdődtek a békealkudozások, minden nyilatkozat csak hátráltatná a megegyezést.

Irányi Dániel a miniszterelnök válaszára a következő beszédet mondotta:

„Tisztelt Ház! Én tökéletesen méltányolnám a t. miniszter úr tartózkodását, hogyha én azt kérdeztem volna a miniszterelnök úrtól, hajlandó-e erélyes fellépést tenni a fennforgó ügyben? Vajjon hajlandó-e olyan feltételeket akarni megállapítani, melyek az egyik, vagy másik fél által visszautasítottának? Szóval: vajjon hajlandó-e olyképp állítani fel a kérdést, hogy abból komolyabb bonyodalom fejlődhetnék? De én nem azt kérdeztem: hanem egyszerűen — ha jól emlékszem most, már kissé régen volt, hogy a kérdést hozzá intéztem — azt kérdeztem: vajjon hajlandó-e a kormány odaműködni, hogy Franciaország feldarabolgatása megakadályoztassék és hogy olyan feltételek alatt köttessék meg a béke, melyek mindkét háborús félre nézve elfogadhatók és melyek az európai súlyegyenre nézve kielégítőek? Már pedig én azt gondolom, t. Ház, hogy anélkül, hogy fel lenne szólítva egyik vagy másik fél által, amidőn ilyen fontos közjogi elv forog kérdésben, mint az államok integritása, akkor, midőn az európai súlyegyenre kérdése forog fenn: erre, azt hiszem, fel lenne hatalmazva, sőt köteles is minden állam, mely nagyhatalmú állást foglal el Európában. Én ezt óhajtottam. Én megengedem, hogy lehet tartózkodásra okitt nyíltan megvallani, amit ezentúl tenniszándékozik, hanem annyit, hogy közre fog működni, hogy ezen elvek megóvassanak, hogy Franciaország területi épsége

J. Andrassy, Président du Conseil, répondit à l'interpellation d'Irányi. Dans sa réponse il déclara, que le discours du trône anglais avait été forcé de constater que, malgré les instances des parties belligérantes, le gouvernement anglais n'avait pas réussi à rédiger une proposition que ces dernières auraient voulu accepter pour base. Mais comme les pourparlers de paix sont déjà en train, toute déclaration ne pourrait que retarder leur succès.

Sur la réponse du président du Conseil D. Irányi tint le discours suivant :

„Messieurs !

J'aurais approuvé complètement la réserve de M. le Président du Conseil si je lui avais demandé s'il était disposé à intervenir énergiquement dans l'affaire en question. S'il est disposé à fixer des conditions que l'une ou l'autre des parties devrait repousser, en un mot s'il est disposé à envisager la question de telle sorte qu'il puisse en résulter des complications graves. Mais ce n'est pas ce que j'ai demandé; mais simplement, — si je me rappelle bien, car il y a déjà quelque temps que je lui ai adressé cette question — j'ai demandé si le gouvernement est disposé à agir pour empêcher le démembrement de la France et pour que la paix soit conclue à des conditions telles, qu'elles soient acceptables au point de vue de chacune des parties belligérantes, et satisfaisantes au point de vue de l'équilibre européen. Or, je pense, Messieurs, que sans être sollicité par l'une ou l'autre des parties, quand un principe aussi important du droit des gens est en jeu que l'intégrité des États, et qu'il s'agit de la question de l'équilibre européen, je crois, dis-je, que tout État doit y être autorisé et même obligé s'il occupe en Europe la position d'une grande puissance. C'est là ce que je désirais. Je concède, que le gouvernement peut bien avoir sujet d'être réservé sur ce qu'il a l'intention de faire

csonkíttatlanul fenntartassék, hogy az európai súlyegyen érdekében történjen lépés: ezt tenni joga lett volna és tehette volna is. Ha sikertelen is felszólalásom, vigasztalom magamat azzal, hogy oly ügyben szólaltam fel, mely az egész Magyarország, mely az egész művelt Európa rokonszenvét bírja és figyelmeztetem a miniszter urat arra, hogy nem aszerint ítéli meg a nemzet és ítéli meg mindig a történelem a miniszterek cselekvését, amint azt siker, vagy sikertelenség követte: hanem aszerint, amint a körülményekhez képest országuk érdekében kötelességüket teljesítik. Nem volt sikere a 31.-i országgyűlés felszólalásának sem Lengyelország feldarabolása ellen, hanem azért büszkén hivatkozik a jelen nemzedék azon férfiakra, kik azon szerencsétlen szomszéd nemzet feltámadása mellett felszólaltak és büszkén fog az utókor hivatkozni arra, ha az én csekély szavamnak nem lenne is egyéb haszna, minthogy megmutassuk, hogy a magyar törvényhozásban voltak férfiak és azt hiszem számosan, akik egy szerencsétlen nemzet mellett felszólaltak. Úgy hiszem, nem tettem felesleges dolgot. Kénytelen vagyok megvallani, hogy a miniszterelnök kiterő válaszával nem vagyok megelegedve."

És hallgassátok csak, hogy nyilatkozik meg a magyar nemzet szava egyik nemes varmegye feliratában:

"Tisztelt Képviselőház! Hat hónap óta pusztítja Európa egyik legvirágzóbb országát egy borzasztó véráldozattal járó haborrú, melynek egyetlen célja, hogy egy nemes nemzetet leigázzon s a középkori hódítási jogot újraélessze. Egyre fokozódó nyugtalansággal szemlélik a népek egy hatalom megerősödését Európa szívében, amely a tartós béke megóvása érdekében oly szükséges egyensúlyt megtingatva, más államok biztonságát és szabadságát veszélyezteti. Ez a nyug-

dorénavant. Mais, travailler au maintien desdits principes et de l'intégrité inviolable du territoire français, intervenir dans l'intérêt de l'équilibre européen, c'est ce que le gouvernement aurait eu le droit et le pouvoir de faire. Si mon appel est sans succès je me console par la pensée d'avoir fait cet appel dans une question qui a la sympathie de la Hongrie entière, de toute l'Europe civilisée, et je fais observer à M. le Président du Conseil que la nation et l'histoire ne jugent pas toujours les actions des ministres selon qu'elles ont été suivies ou non de succès, mais selon que les ministres ont fait leur devoir conformément aux circonstances dans l'intérêt de leur peuple. L'appel de l'assemblée nationale de l'an 1831 contre le démembrement de la Pologne n'a pas eu de succès non plus, néanmoins la génération actuelle peut se rappeler avec fierté les hommes qui ont fait appel en faveur de la résurrection de ce malheureux peuple et c'est avec fierté que la postérité se le rappellera, quand bien même ma faible voix n'aurait pas d'autre effet que de montrer, qu'il y a eu des hommes et je crois qu'il y en a beaucoup, au Parlement hongrois, pour élever la voix en faveur d'une malheureuse nation. Je ne crois pas avoir fait une besogne inutile. Je suis forcé de déclarer que je ne suis pas satisfait de la réponse évasive de M. le Président du Conseil."

Écoutez encore de quelle manière se manifeste l'opinion publique hongroise dans l'adresse de l'un des départements.

"Messieurs les Députés:

Une guerre causant des sacrifices formidables ravage depuis six mois un pays qui était un jour un des plus florissants de l'Europe, une guerre dont le seul but consiste à subjuguier une noble nation et à renouveler le droit médiéval des conquêtes. C'est avec une inquiétude toujours croissante que les peuples observent, au coeur de l'Europe, le raffermissement d'une puissance, qui, en ébranlant l'équilibre indispensable au

talanság a legnagyobbra fokozódott ama békefeltételek nyilvánosságra kerülésével, amelyeket a győztes a francia nemzetnek diktálni akar és amelyek elkerülhetetlen következménye egyrészt Németország abszolúturalma, másrészt Franciaország megcsönkítése és anyagi tönkretétele lenne.

De oly béke, mely minden közjognak megsértésére és egy nagy és nemes nemzet teljes eltiprására épül, nem lehet tartós. Ez eseményekre való tekintettel nyugtalansággal és bizalmatlansággal nézünk Európa és különösen saját nemzetünk jövője elé: mert amit ma akadálytalanul el lehet követni Franciaországgal szemben, ugyan ki fogja megakadályozni, ha holnap ugyanaz ismétlődik Magyarországgal szemben?

Kérjük tehát tisztelettel a magyar képviselőházat, hogy Európának ezen annyira nyugtalanító állapotát tegye komoly megfontolás tárgyává és javasolja a kormánynak, hogy késedelem nélkül lépjen föl más hatalmakkal egyetértésben Franciaország tervezett szétdarabolása ellen és vedje meg ezzel Európát mindazon politikai és társadalmi veszélyektől, amelyek a hódítás jogának elismerésével fenyegetnék."

E levelünket pediglen, mi 48 törvényhatóságok, ellenség által megszállottak, kormánytok által odaigérték s mi 20 megcsönkített vármegyék írjuk nem a kormánytoknak, melynembeszélt most a Ti nevetekben, mert a francia nemzet ily békét velünk elfogadtatni nem akarhat, hanem írjuk Tinéktek francia departementok, városok, Tinéktek ott Elzaszban s Tinéktek szabad Franciaországban, kik emlékeztek s tudjátok, mit jelent valakit hazájából kiszakítani, kik emlékeztek s most már bizonyosan tudjátok, hogy országokat hatalmiszóval ideig-óráig szertóztatni lehet, de egy élő nemzetet

maintien de la paix durable, met en péril la sûreté et l'indépendance des autres États. Cette inquiétude a atteint son plus haut degré lorsqu'on a appris les conditions de paix, que le vainqueur s'apprête à imposer à la nation française. La conséquence inévitable de ces conditions est d'une part la prédominance absolue de l'Allemagne, et de l'autre la mutilation et la ruine matérielle de la France. Mais une paix basée sur la violation de tout droit public et sur l'écrasement total d'une grande et noble nation, ne peut être durable. Vu ces événements, c'est avec inquiétude et méfiance, que nous attendons le sort futur de l'Europe et particulièrement celui de notre nation: ce qui peut s'accomplir aujourd'hui à l'égard de la France, se pourra répéter demain à l'égard de la Hongrie.

Nous prions donc respectueusement la Chambre des Députés de bien vouloir prendre en considération la situation fort inquiétante de l'Europe et de proposer au gouvernement de protester sans délai et de concert avec les autres puissances, contre le démembrement projeté de la France, mettant ainsi l'Europe à l'abri des dangers politiques et sociaux, qui la menaceraient si nous admettions le droit de conquête."

Nous, représentants de 48 Comitats envahis et livrés à l'ennemi par votre gouvernement; et nous, représentants de 20 Comitats mutilés, nous adressons la présente lettre non pas à votre gouvernement qui en ce cas ne peut point parler en votre nom, car nous ne pouvons pas supposer que la nation française veuille nous imposer une paix si cruelle, -- nous l'adressons à vous, Départements et Villes de la France libre et de l'Alsace libérée. Nous nous adressons à vous, qui n'ignorez pas ce que signifie d'arracher quelqu'un de sa patrie et qui savez très bien qu'il est possible de déchirer un pays transitoirement par la force, mais qu'il ne sera jamais possible d'annihiler uno

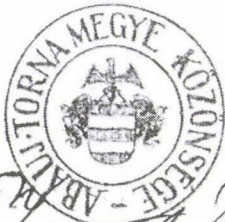
s annak 1000 éves jogait soha. Tinétek 100 rész földetekből akkor csak 5 rész veszett el s egy nemzet miatta félszáz évig gyászt viselt. Nálunk 70 részt akartok elszakítani s határaitkat egy talpalatnyi földön sem épen hagyni. Franciák, hát lehet ez?

Ez utolsó órában mondjuk Tinétek: Memento Anno 1871.

nation vivante et d'abolir ses droits millénaires.

On ne vous a arraché que les cinq centièmes de votre patrie et vous avez porté le deuil pendant cinquante ans. A nous, on veut nous voler les soixante-dix centièmes de notre territoire et ne laisser intacte aucune de nos frontières! Français, serait-ce possible?

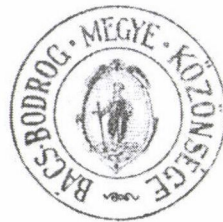
Au suprême instant nous vous prions: Souvenez-vous de 1871.

Abauj-Torna vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat d'Abauj-Torna

Ábrahám Nagy László

Bács-Bodrog vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Bács-Bodrog

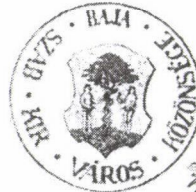
Joszef Nagy

Alsó-Fehér vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat d'Alsó-Fehér

Sándor Ádám

Baja város közönsége nevében

Au nom de la ville de Baja

Füredi Antal

Arad vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat d'Arad

Károly Sándor

Baranya vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Baranya

Stefán Károly

Arad város közönsége nevében

Au nom de la ville d'Arad

Károly Sándor

Bars vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Bars

Dr. Fersay

Árva vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat d'Árva

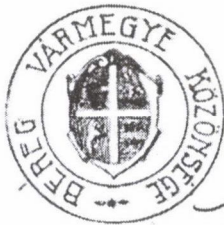
János János

Békés vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Békés

Lilaki Károly

Bereg varme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Bereg

Gyulány Imre

Esztergom
varmegye közön-
sége nevében

Au nom du co-
mitat d'Eszter-
gom

J. Kilitár

Beszterce-
Naszód varme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Besz-
terce-Naszód

[Signature]

Fogaras var-
megye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Foga-
ras

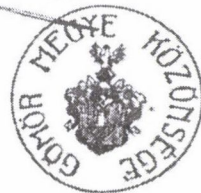
[Signature]

Bihar varme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Bihar

[Signature]

Gömör varme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Gömör

[Signature]

Brassó varme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Brasso

[Signature]

Győr varmegye
közönsége nevé-
ben

Au nom du co-
mitat de Győr

[Signature]

Csanád var-
megye közön-
sége nevében

Au nom du co-
mitat de Csanád

[Signature]

Háromszék
varmegye közön-
sége nevében

Au nom du co-
mitat de Harm-
szék

[Signature]

Csongrád var-
megye közön-
sége nevében

Au nom du co-
mitat de Cson-
grád

[Signature]

Hont varmegye
közönsége nevé-
ben

Au nom du co-
mitat de Hont

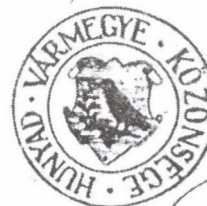
[Signature]

Csik varmegye
közönsége nevé-
ben

Au nom du co-
mitat de Csik

[Signature]

Hunyad varme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Hunyad

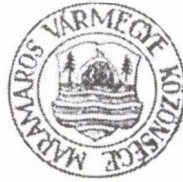
[Signature]

Kassa város közonsége nevében

Au nom de la ville de Kassa

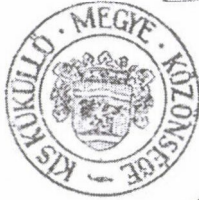
Lindner István

Máramaros vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Máramaros

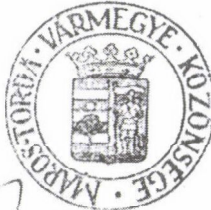
Horváth István

Kisküküllő vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Kisküküllő

Balogh István

Maros-Torda vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Maros-Torda

Sturm

Kolozs vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Kolozs

Sturm

Marosvásárhely város közonsége nevében

Au nom de la ville de Marosvásárhely

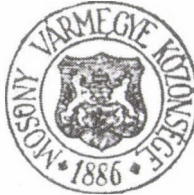
Jancsó István

Kolozsvar város közonsége nevében

Au nom de la ville de Kolozsvar

Sturm

Moson vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Moson

Sturm István

Komárom vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Komárom

Sturm

Nagyküküllő vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Nagyküküllő

Sturm

Krassó-Szörény vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Krassó-Szörény

Sturm

Nagyvárad város közonsége nevében

Au nom de la ville de Nagyvárad

Sturm

Liptó vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Liptó

Sturm

Nógrád vármegye közonsége nevében

Au nom du comitat de Nógrád

Balás Corneil

Nyitra vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Nyitra

[Handwritten signature]

Szabadka város közönsége nevében

Au nom de la ville de Szabadka

[Handwritten signature]

Pancsova város közönsége nevében

Au nom de la ville de Pancsova

[Handwritten signature]

Szatmár vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Szatmár

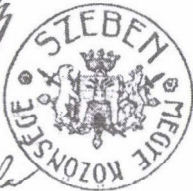
[Handwritten signature]

Pozsony vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Pozsony

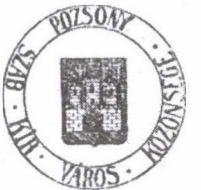
[Handwritten signature]

Szeben vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Szeben

[Handwritten signature]

Pozsony város közönsége nevében

Au nom de la ville de Pozsony

[Handwritten signature]

Szepes vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Szepes

[Handwritten signature]

Sáros vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Sáros

[Handwritten signature]

Szilágy vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Szilágy

[Handwritten signature]

Selmecbánya város közönsége nevében

Au nom de la ville de Selmecbánya

[Handwritten signature]

Szolnok-Doboka vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Szolnok-Doboka

[Handwritten signature]

Sopron vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Sopron

[Handwritten signature]

Temes vármegye közönsége nevében

Au nom du comitat de Temes

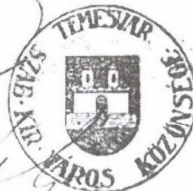
[Handwritten signature]

Sopron város közönsége nevében

Au nom de la ville de Sopron

[Handwritten signature]

Temesvár város közönsége nevében

Au nom de la ville de Temesvár

[Handwritten signature]

Torda-Aranyos
vármegye közön-
sége nevében

Au nom du co-
mitat de Torda-
Aranyos

[Handwritten signature]

Ung vármegye
közönségenevé-
ben

Au nom du co-
mitat d'Ung

[Handwritten signature]

Torontál vár-
megye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Toron-
tál

[Handwritten signature]

Vas vármegye
közönségenevé-
ben

Au nom du co-
mitat de Vas

[Handwritten signature]

Trencsén vár-
megye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Tren-
csén

[Handwritten signature]

Versec város
közönségenevé-
ben

Au nom de la
ville de Versec

[Handwritten signature]

Turóc várme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Turóc

[Handwritten signature]

Zala vármegye
közönségenevé-
ben

Au nom du co-
mitat de Zala

[Handwritten signature]

Udvarhely
vármegye közön-
sége nevében

Au nom du co-
mitat d'Udvar-
hely

[Handwritten signature]

Zemplén vár-
megye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Zem-
plén

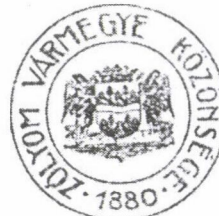
[Handwritten signature]

Ugocsa várme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat d'Ugocsa

[Handwritten signature]

Zólyom várme-
gye közönsége
nevében

Au nom du co-
mitat de Zólyom

[Handwritten signature]

Újvidék város
közönsége nevé-
ben

Au nom de la
ville d'Újvidék

[Handwritten signature]

Zombor város
közönségenevé-
ben

Au nom de la
ville de Zombor

[Handwritten signature]

TARSOLYOK HERALDIKÁJA¹

Már az első honfoglalás kori tarsolylemez, a pompás galgóci darab előkerülésekor feltűnt Rómer Flórisnak e tárgyféleség és a heraldika közötti kapcsolat. 1869-ben így írt erről: „egy ezüst pajzs alakú lemez, hasonló a huszártarsoly fődőjéhez, ez bőrre volt szegekkel és apró karmokkal erősítve”.²

A formai hasonlóságok (a pajzsalak) mellett, egyes honfoglalás kori tarsolylemezek mindenképpen – sajátos – preheraldikai emlékeként is felfoghatók. Példaként említhető a panovói ősmordvin temetőben előkerült tarsolylemez három griff ábrázolásával. A felső griff jobbra néz, az az alatt elhelyezett két griff pedig párt alkot, az egyik balra, a vele szemben álló pedig jobbra néz.³

Erdélyi István (1961-ben) a következőképpen emlékezett meg a Vaszelovszkoje falu melletti temetőből előkerült tarsolylemezről: „A palmettákból formált életfamtívum követése, a heraldikusan elhelyezett oroszlán alakokkal együtt messze vezetne. Ez még alapos és hosszadalmas vizsgálatot kíván.”⁴ Az ábrázoláson egymással szembeforduló heraldikusan megjelenített nőstény oroszlán pár látható.⁵

A korabeli veretes öv, illetve a rajta viselt díszes tarsoly – valamilyen – preheraldikus, illetve inszigniológiai értelmezése a legújabb – mérvadó – szakirodalomban is olvasható.⁶

Ezt követően hosszú ideig nem ismeretes Magyarországon (és másutt sem) tarsoly. Ismereteink szerint csak a 17. század közepén tűnik ismét fel. Különböző katonák viselik, szíjra akasztva, a szablya kiegészítő felszerelési tárgyaként (= szablyatarsoly), eredetileg igen szoros kapcsolatban a lódinggal (ez a korabeli patrontáska elnevezése). Ekkor még – döntően – létezett valódi táskaformája is a tarsolynak. Ebben akár élelmiszert, esetleg lőszert, illetve személyi tárgyakat is lehetett tartani. A 18. század elejétől azonban

általános egy lapos táska alak, amely elsősorban az egyenruha fényét emeli, gyakorlati jelentősége egyre kevésbé van. Lényegében kevés dolog tartható benne, leginkább irat, esetleg térkép, kisebb jegyzetfüzet, könyv – a tisztek esetében –, és pl. a korabeli szabályzat szerint a huszárlegénység bajuszpödrő viaszkot, pipát, pipadohányt tárolt – e nagybecsű – felszerelési tárgyban.

A tarsoly megjelenésétől kezdődően lényegében elsődlegesen „címer” funkciót tölt be. Fedőlapján különböző díszítéseken túl megjelenik az uralkodó (az állam), az ezredtulajdonos címere, névjele stb. stb. A katona egyenruházatában döntően ez mutatja, barát-nak ellenségnek egyaránt, hogy kihez tartozik az adott katona. Természetesen ez megjelent pl. hasonló alakban a huszárok sabrackján (= lőtakaró) is. Megjegyzendő, hogy a tarsoly viselése – különösen gyalogosan – minden időben meglehetősen célszerűtlen, kényelmetlen dolog volt.

A hadsereg különféle egységei, így elsősorban a huszárság viselt mindenkor tarsolyokat. De viszonylag hosszú időn keresztül – egészen a 18. század végéig – megmaradt pl. a tarsoly egyes magyar gyalog ezredek felszerelésében, illetve a határőrvidéki csapatok esetében is találkozhatunk ezzel a tárggyal.

A tarsoly mindenképpen magyar tárgyként született meg, sajátos „hungaricumnak” tekinthető, amely tőlünk terjedt el, éppen a huszár csapatnem (általános) átvételével Európa szerte, sőt még a tengeren túl is a 18–19. századokban. Megjegyzem, hogy külföldi hadseregekben előfordult, hogy nem csak a huszárság, hanem pl. a dragonyosok, vagy éppen a lovas tüzérség is használt tarsolyt.

A császári királyi hadseregben 1751-ből ismert az első rendszeresített előírás tarsollyal kapcsolatosan, amely szerint: „a tarsolyokon a továbbiakban ne az ez-

redtulajdonos (az ezred) címerét helyezték el, hanem a császári sást.⁷

A rendszeresített huszártarsolyoknak ezt követően bonyolult rendszere alakult ki, az egyes katonai rendfokozatoknak megfelelően, a közhuszártól a tábornokokig. A huszártarsolyok esetében heraldikai motívumok, uralkodói névjelek, különböző koronák, felségszínűk egyaránt nagy hangsúlyt kaptak. Természetesen új uralkodó trónra lépését követően ezek a motívumok változtak.

A sok évszázadra visszatekintő, a magyar huszárságnál oly jellegzetes felszerelési tárgyat 1861-ben a legénységénél,⁸ 1864-ben a tisztelnél is megszüntették.⁹

A tarsoly viselése a 18. században széles körben elterjedt. Pl. különféle tarsolyokat hordtak a nemesi felkelők, a különféle – egyenruhás – városi polgárőrök. Fontos volt az 1760-ban Mária Terézia által alapított Magyar Nemesi Testőrség rendkívül díszes, pazar egyenruházatánál is az ennek megfelelő tarsoly.

Az adott főnemesi (nemesi) család – mint alkalmazó – címerével, névjelével ékesített – adott esetben rendkívül díszes, extra kivitelű tarsolyok megjelentek e családok legbelsőbb férfi szolgazemélyzetének – hajdúinak – „magyaros” viseletében. Természetesen ugyanilyet hordtak a magyar főpapok, illetve egyházi intézmények hajdúi is, a mindenkori főpap, illetve az adott egyházi intézmény címerével ékesítve.

A vármegyék, illetve szabad királyi (és más városok) hajdúi, huszársjai díszöltözetükhöz szintén hordták az adott önkormányzat címerével, színeivel, névjelével stb. ékesített tarsolyait.

A 18. század második felétől kezdődően egyre nagyobb szerepet kaptak, a különböző ünnepélyes alkalmakra, általában a vármegyék által kiállított díszbandériumok, amelyek szintén kiűntek pompázatos egyenruháikkal, és annak megfelelő – sok esetben káprázatos – tarsolyaikkal. Pl. a tárgykör talán legmagasabb szintű korabeli kultusza figyelhető meg 1790-ben a Szent Korona hazahozatalakor, a különböző vármegyék által felállított „koronaőrző bandériumok” egyenruha- és – természetesen – tarsolyviselésében.

Különböző, általában egyszerűbb kivitelű tarsolyokat viseltek a különféle rendvédelmi szervek, testületek stb. tagjai is, pl. perzekutorok, pandúrok, zsandárok, csendőrök. A 19. század második felében, az alkalmazó város címerével ékesítve, az ún. városi rendőrök, utóbb a magyar királyi Államrendőrség – lovasrendőrség – állománya.

A tarsoly az uralkodói (főnemesi, nemesi, főpapi

stb.) temetéseken is megjelent. Készültek, a 18. század második felétől kimutathatóan, kifejezetten gyásztarsolyok, sőt akár egy konkrét temetésre is, illetve lehetőség volt más célokra használt – pl. főnemesi, nemesi címerrel, névjellel ékesített tarsoly – „gyásztarsolyként” való átalakítására, leginkább fekete huzat, boríték stb. formájában. A kifejezetten gyász céljaira készített tarsolyok fekete színűek, gyakori a heraldikai ábrázolás, halálszimbólum, névjel, rangkorona stb. megjelenítése.

Ismeretes a tarsolyhasználat pl. a bányászoknál és vadászoknál is.

Az 1848–1849-es magyar polgári forradalom és szabadságharc idején az új magyar hadseregben, illetve a nemzetőrségnél (a lovas alakulatoknál) nagy szerepet kapott a tarsoly. Érdekes, hogy sor került császári királyi (rendszeresített) huszártarsolyok „nacionalizálására”. Ebben az esetben az uralkodói névjelet, illetve a császári koronát lefejtették – lefedték – a tarsoly fedelén, és az akkori idők viszonyainak megfelelően, a Szent Koronával lefedett magyar államcímer (kis címer) került ezek helyére. Természetesen új tarsolyok is készültek a korábbi formák, díszítések stb. megtartásával, azonban a „koronás” magyar államcímerrel. Megjegyzendő, hogy e tarsolyok az 1849-es trónfosztás után készültek „korona nélküli” „koszorús – kardos” címerrel is.

A rendszeresített katonai tarsolyokon kívüli darabok – döntően – a mindenkori megrendelő kívánságának megfelelően készültek, azonban megállapítható, hogy egy adott időszakban – hosszú ideig – hasonló jellegű tarsolyok készültek pl. az önkormányzatok esetében, természetesen az adott vármegye, város címere, színei stb. figyelembevételével. Pl. névjel a Szent Koronával, névjel a címerrel, csak a címer, címer a felségszínekkel stb.

Hangsúlyozandó, hogy a 18–20. századi tarsolyok egy része direkt módon is valódi címer, ahol a díszes tarsolyfedél maga a címerpajzs, ami általában a csücsköstalpú pajzs formáját mutatja. Más esetekben a legkülönbözőbb méretű, alakú pajzsokban jelennek meg az adott címerek.

A heraldikai emlékek között gyakoriak a pazar kivitelű, színes címerek, de előfordulnak (csak) egyszínű ábrázolások is, illetve különböző fémből készült, egyszínű – esetenként színjelöléses – címerek is.

A 19. század második felétől gyakori volt, hogy akár kisebb városok esetében is készült a hajdú (huszár) számára az adott település címerével ékesített tarsoly.

A 19. század második felében megjelent az „intézményi tarsolyviselés” is, pl. a Magyar Nemzeti Múzeum portásának – sajátos – díszöltözetéhez is készült tarsoly. A pesti Magyar Királyi Tudományegyetemen az 1870-es években jelentek meg – a rektori és a kari – díszhuszárok. Öltözetükhöz az Egyetem címerével ékesített tarsoly is tartozott.

A 19. század végén, az 1896-os millenniumi ünnepek alkalmából nagyon nagy mértékben felerősödött a magyar nemzeti hagyományok ápolása, középpontba állítása. Így akkor nagy számban készültek történelmi előképek alapján historizáló díszöltözetek, és természetesen a hozzájuk tartozó tarsolyok is. Ezen „jelmezek” nagy szerepet játszottak pl. a világraszóló 1896. június 8-án tartott – egész napos – „ezredéves hódoló díszmenet” során. Megjegyzendő, hogy e hiteles történelmi ruhák és tarsolyok elkészítésénél adott esetben tudományos kutatást is folytattak. Pl. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye díszbandériumának öltözete, tarsolya esetében. Ezek a darabok olyan jól sikerültek, hogy már néhány évvel később, a legjelesebb magyar tarsolygyűjtő, Pettkő-Szandtner Tibor, már korabeli – kuruc kori –, eredetinek vélte e historizáló darabot.

A millenniumi öltözeteket, így a tarsolyokat is, a későbbiekben is használták, illetve további példányokat is előállítottak. II. Rákóczi Ferenc és társai, valamint Thököly Imre 1906-os újratemetésénél, ismét nagyszabású – jelmezes – történelmi felvonulásokra került sor, ahol jelentős szerepet kaptak a tarsolyok is. Az itt használt darabok döntő része már kifejezetten „színházi kelléktári darab”-szerű volt. Azonban még ezek is sokszor megtévesztették az utódokat.

A tarsolyhasználat és tarsolykészítés még a két világháború közötti időszakban is folytatódott, elsősorban a vármegyei, illetve városi önkormányzatok esetében is. Sőt – egyes esetekben – egészen 1950-ig használtak darabokat. Helyenként a tarsolyokról eltávolították az „oda nem illővé vált” szimbólumokat, pl. a Szent Koronát.

A tarsolyok – valamilyen formában történő – „historizáló” újraélesztésére 1970-ben került sor. A Magyar Néphadsereg lovas díszbandériumának tagjai az április 4-ei felszabadulási katonai díszszemlájén különböző tarsolyokat, így Kossuth-címeres darabokat viseltek.

A rendszerváltást követően, a felállított „Magyar Köztársaság lovas díszegysége” elnevezésű, gyakorlatilag a Nádor huszárezred történelmi egyenruháját viselő alakulat tarsolyán a Magyar Köztársaság államcimer látható.

Korunkban az egyre nagyobb számú, legkülönbözőbb lovas „hagyományörző” visel különféle – történelmi előképek alapján készült – egyenruhákat, így tarsolyokat is. Ezek között megtalálhatók a korabeli rendszeresített katonai darabok másolatai, illetve rekonstrukciók, de nem ritkák a fantáziadarabok sem.

Nem érdektelen megemlékezni a honfoglalás kori tarsolyok másolatai viselésének kultuszáról sem, amely napjainkban lett divatos. Ezt gyakran hordják pl. különböző nemű cserkészek, de pl. akár – saját – egyetemi hallgatóim közül is számosan. Új funkcióban: táskaként, övtáskaként használják e másolatokat.

Megjegyzendő, hogy a történelmi tarsolyok döntő részének „nagyon jók” a heraldikai ábrázolásai. Nyilvánvaló, hogy a megrendelők a készítő céhes mesterek, pl. gombkötők, rendelkezésére bocsátottak megfelelő színes előképeket, mintákat, s fontosnak is tartották, hogy annak megfelelően készüljenek el a darabok. Más esetekben viszont – s ez különösen a 20. századi daraboknál jellegzetesség – elnagyoltabb címerábrázolások is megjelentek e tárgycsoporton.

A tarsolyok jelentős része, eddig (ittthon és külföldön egyaránt) figyelemre nem méltatott, kiváló heraldikai forrásanyag is egyben.

Az alábbiakban szeretnék közölni félszáz, a különböző korszakokat, tarsolyhasználókat, tarsolyváltozatokat stb. átfogó tarsolyokon megjelenő címet, címerábrázolást. A leírások esetében mindenkor a darabokon ténylegesen szereplő címet írom le. Ez pedig adott esetben pl. eltérő is lehet a közismerttől, illetve egyes részleteiben, színezésében tér attól el.

I. Államcímeres tarsolyok

1. Kuruc legénységi tarsoly – Thököly Imre korából.¹⁰

A kék tarsolyfedél közepén fehér (ezüst) kettős kereszt. Ez a magyar államcimer megfelelő motívumára való utalás. Ebben az esetben nincs pajzs, maga a tarsolyfedél tekinthető csücsköstalpú pajzsnak.

Ez az egyik legkorábbi, „heraldikus” jellegű, fennmaradt tarsoly.

2. Huszár legénységi tarsoly – valamelyik Esterházy-huszáralakulat felszereléséből – a 17–18. század fordulójáról.¹¹

Vörös tarsolyfedél, aranyzsinór díszítésekkel. Maga a tarsolyfedél tekinthető címernek – csücsköstalpú pajzs. A pajzstalpban a magyar államcimer kissé stili-

zált részlete, a hármashalmos álló kettős kereszt. Felette, szokatlan módon, ötágú korona lebeg.

3. Huszártishti tarsoly – Habsburg-, magyar és erdélyi címerekkel – 1750 körüli.¹² Álláspontom szerint e nagyon érdekes, kissé azonban provinciális jellegű darab Erdélyben készült a „két magyar haza” címerével (is) ékesítve.

A zöld bársony tarsolyfedél nagyon jó minőségű, arany skófiuhímzéssel díszített. A heraldikai motívumok is ilyen technikával készültek: aranszál, színes fonálhímzés.

A tarsoly heraldikai ábrázolásai – más helyről nem ismert – összeállításuk igen sajátos, kissé naiv emlékcsoportot jelentenek. A tarsolyfedél középső részén, a jobb oldalon, kissé stilizált – fekete–arany – kiterjesztett szárnyú, kétfejű fekete sas (5×4 cm). Szokatlan módon, a Szent Koronával – és nem a császári koronával – ékesítve (2,5×2 cm) oly módon, hogy a korona alsó szélé a sasfejekhez ér. Felette ezüst M T R betűkkel (= MARIAE THERESIA REGNIA) (0,5×0,7 cm). A sas alatt egy jobbra néző, első két lábával ágaskodó szarvas alakjával. A bal oldalon két egymás mellé helyezett, aranszegélyű, ovális pajzs, széléik összeérnek, közöttük viráglevél díszítés. A jobb oldali pajzsban a Magyar Királyság (korona nélküli) „kis címere”. A jobb oldali pajzsmezőben vörös–ezüst sávok (8 ×). A bal oldali vörös pajzsmezőben, zöld hármashalom, középső kidomborodó halmán álló ezüst kettős kereszt, talpánál nyitott leveles arany korona. A bal oldali pajzsban Erdély címere, amely ebben az ábrázolásban arany mezőben hét arany bástya (három sorban), kettő – három – kettő elrendezésben.

A magyar államcímert alatta balra forduló, ugró, arany sörényű, ezüst egyszarvú (unicurus). Az erdélyi címert alatta jobbra forduló, lépő, arany (hím) oroszlán, feltartott, bekunkorodó farkokkal (1–2. ábra).

4. Magyar királyi nemesi testőr tarsoly – 1760 körül.¹³

Extra kivitelű zöld posztó tarsolyfedelel teljes mértékben kitöltő, pazar (arany és ezüst fémszál, színes fonál, flitterdíszítés) címerábrázolás, alatta – a korabeli tarsolyokról is ismert – haditőrőféak.

Fekete kétfejű sas, arany koronákkal, csőrökkel, karmokkal, vörös nyelvekkel. Jobb karmában ezüst kardot, arany jogart, bal karmában ezüst orszálgalmát tart. Mellén, középen, csücsköstalpú pajzsban (nagy méretű) színes magyar államcímert (kis címert). A jobb pajzsmezőben vörös–ezüst sávok (7 ×), a bal vörös pajzsmezőben, zöld hármashalom középső, kiemelkedő halmán álló, ezüst kettős kereszt, talpánál

nyitott leveles arany koronával. E pajzs körül a pajzs fő elejéből, illetve a pajzs fő hátsó részéből kiinduló, stilizált Aranygyapjas Rend-i lánc, a pajzstalp közepe alatt rendjelvényekkel. A címert a Szent Korona stilizált, barokk ábrázolásával van lefedve, jelzésértékű oldallemezekkel, abroncsdíszítésekkel, keresztpánttal, egyenes kereszttel. A két sasfej között nagy méretű, stilizált osztrák császári korona lebeg oldallemezekkel, abronccsal, ezen kőimitáció, keresztpánttal, gömbbel, ezen kereszttel.

5. Huszártishti tarsoly, Mária Terézia uralkodásának idejéből – 1770–1780 körül.¹⁴

Hímzett, illetve applikált technikával készült tarsoly (színes fonálhímzés, flitterek, arany zsinór, ezüst gömböcskék).

A vörös tarsolyfedél közepén nagy méretű, a felület nagy részét kitöltő, magyar államcímert (kis címert) ábrázolás, csücsköstalpú pajzsban. A jobb oldali pajzsmezőben a fehér–vörös sávok (8 ×). A bal oldali vörös pajzsmezőben, stilizált hármashalom középső dombján, ezüst szegélyű, fehér kettős kereszt, talpánál ötágú nyitott leveles arany korona.

A címert (applikált, flitterdíszes) sajátos kivitelű, nagy méretű Szent Korona fedi le. Ez a koronaábrázolás sajátos keveréke a Szent Korona barokk ábrázolásának és az osztrák főhercegi koronának. Az ábrázoláson érzékeltették az oldallemezeket, az abroncs díszítéseit, a keresztpántot, a gömböt, ezen egyenesen álló kereszt van.

6. Nemesi felkelő tiszti tarsoly (?) – 1800 körül.¹⁵

Arany és ezüst fémszállal, színes fonállal hímzett, ezüst flitterekkel díszített tarsoly. A vörös tarsolyfedél közepén, azt nagy mértékben kitöltő, a Szent Koronával lefedett magyar államcímert (kis címert). Aranszegélyű, háromszögű pajzsban ábrázolt címert. A jobb pajzsmezőben a vörös–ezüst sávok (9 ×9). A bal – vörös – pajzsmezőben, fehér–zöld hármashalom, középső, kiemelkedő halmán álló, ezüst kettős kereszt, ennek talpánál, nyitott leveles arany korona.

A címert feletti Szent Korona megfelel a korban gyakori barokk ábrázolások képének. Az ábrázoláson az oldallemezeket, a keresztpántot, a lelógó láncocskákat is érzékeltették. A korona tetején egyenes kereszt áll.

A pajzs jobb és bal szélé mellett stilizált akantuszlevél díszítés, ezüstfonállal, flitterrel.

A pajzstalp alatt két egymásra helyezett, alul szaggal összekötött, stilizált babérág ezüst fonálhímzéssel.

7. Nemesi felkelő (?) legénységi tarsoly – 1800 körül.¹⁶

1. és 2. ábra. Huszártiszti tarsoly, részletek, 1750 körül. MNM TT Fegyvertár. Fotó: P. A.

3. ábra. Alkalmi dísztarsoly a Szent Korona hazaszállításának idejéből, 1790. HM Egyenruha-gyűjtemény. Fotó: P. A.

4. ábra. Nemesi felkelés, tisztis tarsoly Fejér vármegye címerével ékesítve, 1800 körül. Fotó: Dr. Vajkai Zsófia

5. ábra. Vármegyei hajdu tarsoly, Zólyom vármegye címerével ékesítve. Banská Bystrica (Besztercebánya) Stredoslovenské múzeum, Közép-Szlovákiai Múzeum. Fotó: Dr. Graus Igor

6. ábra. Városi hajdu tarsolya, Békéscsaba város címerével ékesítve, 1910 körül. Békéscsaba, Munkácsi Mihály Múzeum, Történelmi Osztály, tárgyi gyűjtemény. Fotó: P. A.

7. ábra. Városi hajdu tarsolya, Pozsony, szabad királyi város címerével ékesítve, 1860 körül. HM Egyenruha-gyűjtemény. Fotó: P. A.

8. ábra. Hajdu tarsoly, gróf Károlyi család címerével ékesítve, 1860 körül. MNM TT Textílygyűjtemény. Fotó: P. A.

Egyszerű kivitelű, applikált technikával, zsinórdíszítéssel készült tarsoly.

A tarsoly közepén erősen „népies” magyar államcímer (kis címer) ábrázolása koronával.

Csücsköstalpú pajzsba foglalt címer, a jobb oldali pajzsmezőben a fekete–fehér sávok (9 x), a bal oldali pajzsmezőben – teljesen stilizált – „szívszerű”, fehér szegélyű, zöld hármashalmon megjelenő fehér kettős kereszt. A tarsolyt lefedő koronaábrázolás hiányzik, azonban ennek egyes kontúrjai megvannak. Bár a Szent Koronát kívánták megjeleníteni, ez a korona inkább az osztrák főhercegi koronára emlékeztet.

8. Gyász tarsoly. Sándor Lipót főherceg, magyar királyi herceg, nádor temetéséről – 1795.¹⁷

Pazar kivitelű tarsoly: arany és ezüst szálú hímzés, valamint színes fonál hímzés, ezüst flitter, ezüst gömböcskék.

A fekete bársony tarsolyfedél közepén barokk pajzsban a Szent Koronával lefedett magyar államcímer (kis címer). A pajzs szélén körben, helyenként szalagokkal összekötött, zöld–ezüst babérmagány van.

A jobb oldali pajzsban a vörös–ezüst sávok (9 x) láthatók. A bal oldali vörös pajzsmezőben zöld hármashalom középső halmán álló ezüst kettős kereszt, talpánál nyitott leveles arany koronával.

A pajzsfő elejétől, illetve a pajzsfő hátsó részéből kiindulva, a babérmagányt átfontva, keresztezve, a Magyar Királyi Szent István Rend zöld–vörös–zöld szalagja. A lelógő szalagon – a pajzsderék közepe alatt – függ le a Rend – valóságos – színes kivitelezésű keresztje. A rendjelet azonban a Szent Korona ábrázolása nélkül jelenítették meg.

A Szent Korona erősen stilizált, nem valóságos „barokk”, jelzésszerű ábrázolás oldallemezekkel, az abroncs medalionokkal, keresztpánttal, nagyméretű keresztel, a száraz végein gömböcskékkel. A korona szélein egy-egy lelógő lánccal.

9. Huszár törzstiszti tarsoly, amelyet 1848-ban átalakítottak, „nacionalizáltak”.¹⁸

Korábbi, császári királyi rendszeresített huszár törzstiszti tarsoly, amelyet 1848-ban, az akkori szokásoknak megfelelően, átalakítottak. Az addigi császári koronát és az uralkodói névjelet eltávolították. Ennek helyére a Szent Koronával lefedett magyar államcímer (kis címer) került. Az egyes részleteknél igen jól látszik a tarsoly átalakítása.

Kivitele: domború ezüsthímzés, színes fonál hímzés, flitter díszítés.

A magyar államcímert csücsköstalpú pajzsban ábrázolták. A jobb pajzsmezőben az ezüst–vörös sávok (8

x), a vörös, bal oldali pajzsmezőben zöld hármashalom, kiemelkedő, középső halmán álló, ezüst kettős kereszt, amelynek talpánál nyitott leveles arany korona van.

A Szent Korona nagyméretű, kissé stilizált, barokk ábrázolása szerepel a címer felett. Ezen hangsúlyozottan kidolgozták a figurális oldallemezeket, a figurális medalionokkal ékesített abroncsot, illetve a figurális keresztpántot, a gömbön egyenes kereszt áll.

10. „Ménescari” katonai tarsoly (Bábolnáról), tisztikivitel – 1880 körül.¹⁹

A sötétkék tarsolyfedél közepére felerősített, részben színjelöléses, sárgaréz magyar államcímer (kis címer).

Az államcímer szakszerű, „előírásos” ábrázolás, az 1874-es szabályozás szerint készült.

A jobb oldali pajzsmezőben a sávok, a bal oldali pajzsmezőben a hármashalom, középső kiemelkedő halmán álló, kettős kereszt, talpánál nyitott leveles koronával. A címert a Szent Korona valóságos alakja fedi le. A címer körül, a pajzs jobb szélén tölgyfakoszorú, bal szélén babérmagány, amelyek a pajzstalp alatt egymásra vannak helyezve és szalaggal vannak összekötve.

11. Rendőr altiszti tarsoly 1910 körül.²⁰

A tarsolyon látható címer elnagyolt, egyszerű kivitelű, modern hímzéssel készült. A világoskék tarsolyfedél közepén a Szent Koronával lefedett magyar közép címer látható.

A nagyméretű szív-pajzsban a magyar kis címer. A jobb oldali pajzsmezőben a vörös–ezüst sávok (9 x). A bal oldali pajzsmezőben a zöld hármashalom, középső kimagasló halmán álló, ezüst kettős kereszt, talpánál nyitott leveles arany koronával.

Az első (ezüst) pajzsmezőben Dalmácia címere, három, szembenéző, ezüst oroszlánfej. A második pajzsmezőben Horvátország címere: vörös–ezüst „kockázott” pajzsmező. A harmadik (kék) pajzsmezőben Szlavónia címere: hullámos ezüst pólyák közötti – vörös – mezőben jobbra futó természetes színű nyest. A negyedik pajzsmezőben Erdély címere: a felső (kék) mezőben jobbra néző kiterjesztett szárnyú, növekvő fekete sas, felül jobbra sugárzó arany nap, balra ezüst holdsarló. Középen vörös pólya. Az alsó (ezüst) mezőben hét vörös bástya, 4 felül, 3 lent elrendezésben. Az ötödik (vörös) pajzsmezőben Fiume címere: zöld sziklán álló, balra néző, kiterjesztett szárnyú kétféjű fekete sas, karmaiban urnával, melyből víz folyik a szikla alá. A sas felett főhercegi korona.

A címert a Szent Korona valóságos alakja fedi le, ezüstszínű, színes részletekkel. Megfelelően ábrázolták az

oldallemezeket, az abroncsot, a keresztpántot, a ferde keresztet.

12. A Magyar Néphadsereg lovas díszbandériuma által az 1970. április 4-ei felszabadulási katonai díszszemlén használt tarsoly – 1970.²¹

Egyszerű kivitelű, modern tarsoly. Maga a „népies ízlésű” címerábrázolás aplikált technikával, illetve arany zsinórral készült.

A vörös tarsolyfedél közepén, némiképpen stilizált, barokk pajzsba foglalt Kossuth-címerrel. A jobb oldali pajzsmezőben a vörös–ezüst sávok (9 ×). A bal oldali pajzsmezőben zöld hármashalom, középső kiemelkedő halmán álló, aranyszegélyű ezüst kettős kereszt rendkívül stilizált, arany koronával.

II. Az Erdélyi Nagyfejedelemség címerével ékesített tarsolyok

1. Hivatalnoki (?) tarsoly az Erdélyi Nagyfejedelemség címerével ékesítve – 1790 körül.²²

Nagyon jó minőségű kivitelben készült tarsoly. Arany- és ezüstsál, színes fonál hímzés, arany és ezüst flitter, színes köimitációk, ezüst gömböcskék.

A világoskék tarsolyfedél közepén, azt teljesen kitöltő formában, az Erdélyi Nagyfejedelemség barokk tárcsapajzsban elhelyezett államcímere. A pajzs szélein arany fémszálal hímzésű, zöld babérlevél díszítéssel.

A felső (kék) pajzsmezőben közepén, jobbra néző, kiterjesztett szárnyú, növekvő fekete sas, jobbra fent arany nap, balra ezüst holdsarló. Középen – aranyszegélyű – vörös pólya. Az alsó (fehér) pajzsmezőben hét vörös bástya, fekete kerettel, kapuval (4 felül, 3 lent).

A címerábrázolás felett – nagyon szép kivitelű – Szent Korona-ábrázolás, és nem a nagyfejedelemségi korona jelenik meg. Ez az ún. barokk ábrázolás. Részletgazdag, figurális oldallemezekkel, abroncsrészletekkel, keresztpánttal, tetején egyenes kereszttel.

A pajzs körül, a pajzs alá némiképp benyúlva, a pajzsfelelejtől a pajzstalp közepéig virágfüzér díszítés van.

2. Hivatalnoki (?) tarsoly az Erdélyi Nagyfejedelemség címerével ékesítve – 1790 körül.²³

Nagyon jó minőségű kivitelben készült tarsoly. Arany-, ezüstsál, színes fonálhímzés, domború hímzés, arany, ezüst flitterdíszítés, ezüst gömböcskék. Maga a címer rátét a tarsoly fedelén. Mályvaszínű bársony tarsolyfedél közepén, barokk tárcsapajzsban az Erdélyi Nagyfejedelemség címere.

A felső (kék) pajzsmezőben kiterjesztett szárnyú, növekvő, jobbra néző, fekete sas. Jobbra fent, sugárzó naparc, balra fent ezüst holdsarló. Aranyszegélyű, vörös pólya. Az alsó (arany) pajzsmezőben hét ezüst bástya felül 4, alul 3 elrendezésben.

A címert (arany) nagyfejedelemségi korona fedi le, abronccsal, keresztpánttal, gömbbel, egyenes kereszttel.

3. Gyász tarsoly az Erdélyi Nagyfejedelemség címerével ékesítve – 1790 körül.²⁴

A fekete tarsolyfedél közepén, barokk tárcsapajzsban az Erdélyi Nagyfejedelemség államcímere. Kivitele: arany-, ezüstsál, színes fonál hímzés, ezüst gömböcskékkel, kőutánzatokkal.

A felső (kék) pajzsmezőben kiterjesztett szárnyú, növekvő, jobbra néző fekete sas. A jobb felső sarokban sugárzó arany naparc, a bal felső sarokban ezüst holdsarló. Aranyszegélyű vörös pólya. Az alsó (ezüst) pajzsmezőben hét vörös bástya, nyitott kapukkal, felül 4, alul 3 elrendezésben.

A címerábrázolás felett a Szent Korona (és nem a nagyfejedelemségi korona) szerepel jelzésértékű oldallemezekkel, az abronconson kőutánzatokkal, keresztpánttal, fent kisméretű koronával. Ez a korona stilizált barokk alakja. A korona szélein egy-egy lelógó, nagyméretű arany szalaggal.

III. Az Osztrák–Magyar Monarchia kiscímerével ékesített tarsoly

1. Udvari apród tarsoly – 1890 körül.²⁵

Az általános tarsolyformától eltérő alakú, jellegű tarsolyimitáció: csak tarsolyfedél van, nincsen táskarésze.

Maga a tarsolyfedél alul kissé kiszélesedő háromszögű pajzs alakú (magassága 30 cm, felső szélessége 21,5 cm, alsó szélessége 28 cm).

Az aranyszövet borítású tarsolyfedélen – azt teljesen kitöltő formában –, részben domborúan hímezve (arany-, ezüst-, színes fonál hímzés), az Osztrák–Magyar Monarchia kis címere látható. A címer mérete: 22×21 cm, a szív-pajzsé 8×6 cm, a szív-pajzs szegélye 0,2 cm. A címer egyes részletei (pl. a kétfejű sas) rendkívül aprólékosan kidolgozottak.

Kiterjesztett szárnyú, kétfejű fekete sas, a fejeken arany koronával, arany csőrrel, vörös nyelvvel, arany karmokkal. A jobb karomban – kicsit stilizált – arany kardot és jogart, a bal karomban arany zsinórokkal díszített, arany keresztes, kék országalmát tart.

A mellére helyezett címer, a Habsburg-Lotharingi-ház címere. A pajzs jobb oldalát – valamilyen okból kifolyólag – egyáltalán nem ábrázolták, ez egy üres arany mező. A pajzs cölöphelye vörös-fehér-vörös sávokból áll. A pajzs bal oldalán, arany mezőben vörös jobbharánt pólya.

Az osztrák császári korona a motívum felett lebeg. Ez a korban szokásos, stilizált alak. Arany színű, az abroncs színes kőimitációkkal, arany-vörös bélés, arany pántok, nagyméretű arany gömb, arany kereszt.

IV. Alkalmi díszarsoly

1. Alkalmi díszarsoly, a Szent Korona 1790-es hazaszállításának idejéből – „a vigyázatnak jelentő címerével ékesítve” – 1790.²⁶

Három vármegye (Nyitra, Somogy és Zala) koronaőrző banderistái is ugyanilyen tarsolyt viseltek 1790-ben.

A tarsolyfedél maga címer jellegű, ez csücsköstalpú pajzsnek tekintendő (magassága 40 cm, felső szélessége 26 cm, alsó szélessége 34 cm). Kivitele: domború hímzés, ezüst fémszál, színes fonal.

A fekete tarsolyfedél közepén a koronaőrzés feladatát szimbolizáló, igen sajátos korabeli címerábrázolás látható. Három zöld-szürke hegyorom középső, kiemelkedő ormán álló, szembenéző, balra forduló, fehér (ezüst) bagoly, csőrében (ezüst) magyar szablyát tart. ennek markolata balra, a penge hegye pedig jobbra néz (3. ábra).

V. Vármegyei címerekkel ékesített tarsolyok

1. Nemesi felkelés tisztis tarsoly, a Fejér vármegye címerével ékesítve – 1800 körül.²⁷

Nagyon szép kivitelű tarsoly, színes hímzett kivitelű címerképpel.

A tarsolyfedél maga címer jellegű, ez csücsköstalpú pajzsnek tekintendő. Stilizált sárga levéldísz alapra helyezett zöld talaj. Balra néző kék ruhás, barna öves, barna csizmás, vörös királyi palástot, illetve gallért viselő, feje felett sárga glóriával megjelentetett térdelő Szent István király alakja. Kezében, szélein bojtokkal ékesített kék párnán a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket tartja. Alatta, aranszegélyű pajzsban a – korona – nélküli magyar államcímer (kis címer). A párnán lévő koronát úgy ábrázolták, hogy az alatta elhelyezkedő címer lényegében „koronásnak” tűnjék.

A motívum felett balra kék felhőn trónoló, koronás, glóriás Szűz Mária, a glóriás Kis Jézussal. Jobbra fent kék felhő, az egész címer felett sárga, ötágú korona (4. ábra).

2. Vármegyei hajdú tarsoly, Hont vármegye címerével ékesítve – 1870 körül (?).²⁸

Hímzett, aplikált kivitelben készült tarsoly, aranszegélyű vörös tárcsapajzsban ábrázolt vármegyei címerrel. Balra néző – ezüst – emberi kar, ezüst kesztyűvel, egyenes (ezüst) kardot tart. A pajzsfő jobb oldalán nyolcágú arany csillag, bal oldalán ezüst holdsarló. Szembenéző ezüst sisak. Felette sisakdíszként megismétlődik a páncélozott, ezüst emberi kar kesztyűvel, amely egyenes ezüst kardot tart. A takaró mindkét oldalon vörös–ezüst.

3. Nemesi felkelés tisztis tarsolya Hunyad vármegye címerével ékesítve – 1800 körül.²⁹

Nagyon szép kivitelű tarsoly, amely nagy mértékben követi a reguláris hadsereg huszárságának főtisztis tarsolyát.

Arany és ezüst fémszál, színes domború fonálhímzés, flitterek.

A vörös tarsolyfedél közepén, azt teljesen kitöltő, ovális pajzsban elhelyezett Hunyad vármegyei címer. Kék pajzsmezőben, jobbra néző csőrében ezüst gyűrűt tartó fekete holló, mely lábaival barna hegy ormán áll.

A pajzs a Szent Koronával van lefedve. Ez némiképpen valóságshűségre törekvő ábrázolás, így megjelennek az oldallemezetek, az abroncs, a keresztpánt, a gömb, és ezen egyenes kereszt áll. A korona alsó részén, jobbra és balra ábrázoltak három-három lefüggő láncocskát is.

A pajzs alatt, a pajzsderék elejétől a pajzsderék bal oldaláig terjedően, nagyméretű ezüst babérkoszorú van elhelyezve, amely alul – a pajzstalp alatt – szalaggal van összekötve.

4. Vármegyei díszhuszár (hajdú) historizáló tarsolya, Hunyad vármegye címermotívumával ékesítve – 1896.³⁰

A fenti tarsolyt a millenniumi ünnepek alkalmával viselték, arany hímzés kivitelben készített címermotívummal. Nincs pajzs, maga a tarsolyfedél pajzs jellegű. Ez csücsköstalpú pajzsnek tekintendő.

A fekete tarsolyfedél közepén arany színben, jobbra néző, csőrében gyűrűt, lábai között babérágat tartó holló.

5. Vármegyei hajdú tarsoly, Nyitra vármegye címerével ékesítve. – 1860 körül.³¹

A címerábrázolás domború hímzésű kivitelben készült.

A vörös tarsolyfedél közepén, aranszegélyű tárcsapajzsban Nyitra vármegye címerének ábrázolásával. A pajzs felső szélén szélesebb – sárga – díszítéssel. Vörös mezőben jobbra néző, felemelt jobb kezében ezüst csatabárdot, bal kezében pajzsot tartó, arany szegélyű, díszítésű teljes ezüst páncélba öltözött, nyitott leveles arany koronát viselő, természetes színű, arcú, szakállas, idős Szent László alakjával. Aranszegélyű pajzsában a magyar államcímér színes ábrázolásával. (Maga a páncélzat a 16. században használatosnak felel meg.) Szent László jobb lábával az általa legyőzött, földön fekvő, szakállas, fehér süveges kun alakjára támaszkodik. A kun baljában arany íjat tart, felsőruhája zöld, nadrágja fehér, arany díszítéssel, csizmája fekete. A kun arc a természetes színű.

A pajzs fő közepén – szembenéző – ezüst sisak, vörös béléssel, nyakában láncon függő ovális arany medallionnal. A sisak felett nyitott leveles, ötágú arany korona. A takaró – mindkét oldalon – vörös–fehér.

6. Vármegyei hajdú tarsoly, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye címerével ékesítve – 1878 körül.³²

A címerábrázolás arany színű hímzés, illetve arany zsinórdíszítés kivitelben készült.

Sötétkék tarsolyfedél közepére helyezett a címerábrázolás: barokk pajzsra helyezett ovális pajzs, amely körül arany zsinórdíszítés van. A címerábrázolás elnagyolt.

A felső mezőben halmon álló, jobbra néző, mellső mancsaiban koronát tartó kétfarkú oroszlán. Az alsó mezőben jobbjában kardot tartó, szembe néző magyar vitéz alakja.

E címerek felett, azonos kivitelben készült, ötágú arany korona.

7. Vármegyei hajdú tarsoly, Sáros vármegye címerével ékesítve – 1851-es évszámmal.³³

A vörös színű tarsolyfedél közepére felerősített, fehér fémből készült, vármegyei címerrel.

Barokk pajzsba foglalt címerábrázoláson a mező 9-szer vágott. Középen fent – sajátos sisakdíszként – a pajzs fő közepén, felemelt kezeivel fején koronát tartó, szembenéző ruhátlan nőalak. Maga a pajzs stilizált babérkoszorúra van helyezve, amely a pajzsderék elejétől, a pajzsderék bal oldaláig tart.

8. Vármegyei hajdú tarsoly, Sopron vármegye címerével ékesítve – 1870 körül.³⁴

A tarsoly fedőlapjának közepén, kissé lejjebb (sárgarézéből készült) ráerősített vármegyei címer, felette ugyanilyen formában S V (= Sopron vármegye) betűkkel, az ovális pajzs keskeny szegélyében Sopron vármegye felirattal.

A pajzsban talajon álló, jobbra forduló, tollas sisakot, bal oldalán kardhüvelyt viselő, jobbjában kivont egyenes kardot, baljában ovális barokk pajzsba helyezett herceg Esterházy-címert tartó vitéz alakjával. Az Esterházy-címer hercegi koronával van lefedve.

Az ovális pajzs a Szent Korona valóságúságra törekvő, barokk alakjával van lefedve.

9. Vármegyei hajdú tarsoly, Szatmár vármegye címerével ékesítve – 1870 körül.³⁵

A tarsoly (kék) fedőlapjának közepén jó minőségű színes, hímzett, kerek talpú pajzsba helyezett vármegyei címerábrázolással.

A címer kilenc pajzsmezőből áll. Az első, fekete mezőben vörös rák. A második, arany mezőben arany koronából kinövő ezüst bástya, jobbról és balról (ezüst) zászlókkal. A harmadik, kék mezőben (ezüst) hal. A negyedik ezüsttel és vörössel (9 x) vágott mező. Az ötödik, (kék) mezőben, a Sárkány Rend sárkánya által címerjelként (badge) tartott mezőben, zöld talajon álló, jobbra néző, koronás ezüst karvaly. A hatodik, vörös mezőben zöld talajon álló, arany gabonakéve. A hetedik, (kék) mezőben zöld levelű, arany szőlőfürt lebeg. A nyolcadik, (arany) mezőben zöld talajon álló, természetes színű jobbra lépő szarvas. A kilencedik, (kék) mezőben zöld levelű és szárú arany makk.

A címert, sajátos kivitelű, ötágú arany korona fedi le. A takaró jobbra vörös–ezüst, balra kék–arany.

10. Vármegyei hajdú tarsoly, Tolna vármegye címerével ékesítve – 1880 körül.³⁶

A tarsoly fedőlapjának közepére erősített fém címermotívum. Nincsen pajzs, maga a tarsolyfedél címer jellegű. Ebben az esetben csücsköstalpú pajzsnek tekintendő.

E motívumon kartusba foglalt, kockás kövezeten áll. Három boltív alkotja, amelyből a középső magasabb, kiemelkedő. A jobb oldali boltív alatt Szent Imre herceg koronás álló alakja, jobbjában jogart tart. A középső boltív alatt Szent István király trónon ülő alakja, királyi palástban, jobbjában jogar, baljában országalma. A bal oldali boltív alatt – ezt a mezőt majd teljesen kitöltő – nagyobb ovális pajzsban a magyar államcímér (kis címér), amelyet a korona stilizált, ún. barokk alakja fed le.

Ezen ívek felett két angyal ötágú koronát tart.

11. Vármegyei hajdú tarsoly, Veszprém vármegye címerével ékesítve – 1860 körül.³⁷

Színes hímzett kivitelben készült tarsolyfedél, címerábrázolás.

A vörös tarsolyfedél közepén, barokk tárcsapajzsban elhelyezett vármegyei címerábrázolással.

Kék mezőben, zöld talajon álló, hármás, zöld szegélyű barna tornyú, ezüst vár, fekete ablakkal, nyitott kapuval, felhúzott (ezüst) rostéllyal. A középső torony tetejéből kiindulva, zöld levelű, két ezüst makk. Jobbra fent lebegő ezüst hold, balra fent lebegő ezüst csillag.

A címer felett öt ágú fehér korona, vörös–zöld díszítésekkel. A pajzs körül – fehér–zöld – levél díszekkel.

12. Vármegyei hajdú tarsoly, Zólyom vármegye címerével ékesítve – 1800 körül.³⁸

Sajátos, bájos kivitelű, színes címerábrázolással ellátott tarsoly.

Tojásdad alakú (barokk) pajzsban ábrázolt címer, szélén leveles arany szegéllyel. A pajzsban ezüst–zöld sávok (8 x). A pajzsot pajzstartóként – maga előtt tartja – egy kiterjesztett szárnyú, arany ruhás angyal. A pajzstalp alatt jobbról, illetve balról két egymásra helyezett, zöld ág (5. ábra).

VI. Városi címerekkel ékesített tarsolyok

1. Városi hajdú tarsolya, Besztercebánya, szabad királyi város címerével ékesítve – 1880 körül.³⁹

A vörös posztó tarsolyfedél közepére ráerősített (fehér fém) városcímer.

A barokk tárcsapajzsban ábrázolt városcímer, amely 9-szer vágott. A címert pajzstartóként egy kiterjesztett szárnyú angyal tartja maga előtt. Sajátos, további pajzstartóként a pajzsderék elejétől, a pajzsderék bal oldalától kiindulva, a pajzstalp közepéig terjedően, két befelé forduló sas látható. Ezek alatt, alul szalaggal összekötött babérágak vannak a pajzstalp alatt.

2. Városi hajdú tarsolya, Békéscsaba város címerével ékesítve – 1910 körül.⁴⁰

Egyszerűbb, színesen hímzett kivitelben készített címerábrázolással ékesített tarsoly.

A sötétkék tarsolyfedél közepén, arany barokk pajzsban, aranyszegélyes, ovális pajzsban Békéscsaba város címere. Vörös mezőben jobbra forduló, két lábon álló arany oroszlán, mellső mancsaiban arany nyílvevesszőket tart. A pajzstalpban kék víz jobbra forduló hallal.

A pajzsot arany szegélyes, vörös bélésű kék sisak fedi le, nyakában arany láncon függő medál, rajta háromágú arany korona. Felette kék–zöld virágdíszítés. A pajzsot alul szalaggal átkötött zöld babérágak ölelik körül (6. ábra).

3. Fővárosi díszhuszár tarsolya, Budapest Székesfőváros címerével ékesítve – 1880 körül.⁴¹

Arany és ezüst szállal, színes fonállal hímzett, részben aplikált technikával készített címerábrázolás. A vörös tarsolyfedél középső mezőjében, az adott lehetőségeknek megfelelő, a tarsoly alakját, formáját követő elnyújtott, hosszúkás, háromszögletű pajzsban (valóságúságra törekvő) címerábrázolás az 1873-as szabályozásnak megfelelően.

Vörös pajzsmező, melyet hullámos ezüst pólya választ ketté. A felső pajzsmezőben egytoronyú, nyitott kék kapus vár, az alsó pajzsmezőben háromtoronyú, két kék nyitott kapus vár. Jobbról vörös nyelvű arany oroszlán, balra vörös nyelvű arany griff szerepelnek pajzstartóként. A címet a Szent Korona valós alakja fedi le. A címer talapzatra van helyezve.

4. Millenniumi díszbanderitsa (historizáló) tarsolya, Kecskemét szabad királyi város címerével ékesítve – 1896.⁴²

A vörös színű tarsoly önmagában is címer formájú, a korabeli gyakorlatnak megfelelően. Ez barokk pajzsoknak tekinthető. Színes fonállal hímzett címerábrázolás. A városcímer teljes mértékben kitölti a tarsolyfedeleket.

Barokk pajzsban elhelyezett címer. Vörös mezőben, a pajzstalpnál hármás zöld halom. A középső, kiemelkedő halmon két lábon álló, jobbra néző (ezüst) fehér kecske. Stilizált arany–zöld, illetve zöld–arany foszladékokkal. A címer felett a Szent Korona valóságúságra törekvő – kissé aránytalan –, színes ábrázolása lebeg.

5. Városi hajdú tarsolya, Miskolc szabad királyi város címerével ékesítve – 1870 körül (?)⁴³

A tarsolyfedél – vörös – mezőjének közepén, ráerősített domború, préselt (részben színjelöléses) városcímer.

Vörös mezőben szembenéző, valóságúságra törekvő idős, szakállas Szent István-ábrázolás. fején a Szent Koronával, jobbában (valóságű) jogar, baljában (valóságű) országalma. Ötágú koronás sisak, felette – növekvő – bajuszos hajdú alakja, jobbában szalaggal átkötött öt darab búzakalászt, baljában leveles szőlőfürtöt tart. Mindkét oldalon foszladékok. A pajzstalp alatt stilizált levéldíszítéssel. A pajzsot jobbról egy oroszlán, balról egy griff tartja pajzstartóként.

6. Városi hajdú tarsolya, Nagykőrös város címerével ékesítve – 1880 körül.⁴⁴

A címerábrázolás ezüst szállal, színes fonállal hímzett, ezüst flutterrel díszített, részben aplikált technikával készült.

Ezüst szegélyű, ovális vörös pajzsban elhelyezett városcímer. Természetes színű, lombos fa ábrázolá-

sával, amely talajon áll. A címer felett ötágú, kettős korona. A pajzs körül stilizált, barokk díszítés.

7. Városi hajdú tarsoly, Pozsony szabad királyi város címerével ékesítve – 1860 körül.⁴⁵

A tarsolyfedél (magassága 31 cm, felső szélessége 23 cm, alsó szélessége 27 cm) maga a címer – a szélein látható – körbefutó, ezüst díszítésen belül. Ez ebben az esetben csücsköstalpú pajzsra tekinthető.

Maga a címerábrázolás egyszerűbb, elnagyolt (ezüst fémszállal, színes fonállal hímzett, részben aplikált technikával készült). Vörös mezőben ezüst oromzatos városfal, középen nyitott fekete városkapu, felső részén ezüst rácsokkal. Az oromzatos fal mögött három ezüst bástyatorony ablakkal, vörös tetővel, ennek sarkain gombos díszítéssel. A két szélső torony azonos, a középső kiemelkedő, némiképpen eltérő kivitelben készült (7. ábra).

8. Polgárőrségi tiszti tarsoly, Szeged szabad királyi város címerével ékesítve – 1810.⁴⁶

A tarsoly jellege, kivitele, mérete stb. – a címerábrázolástól eltekintve – teljes mértékben megfelel a császári királyi hadsereg huszársága főtiszi tarsolyának.

Arany- és ezüstszállal, színes, részben domború fonalhímzéssel, illetve arany és ezüst flitter díszítéssel készült csücsköstalpú pajzsra foglalt címerábrázolás (a pajzs 6,5×7 cm, a foszladék 11×9 cm, a sisak és sisakdísz 8,5×4 cm).

Hasított pajzs. A jobb oldali – arany – mezőben két ezüst harántpólya. A bal oldali – arany – mezőben megfelezett, balra néző, fején arany koronát viselő, kiterjesztett szárnyú fekete sas, karmában ezüst jogarral.

A pajzsfő közepén ezüst sisak vörös béléssel, nyakában láncon függő arany medál. A sisakon ötágú ezüst korona. Felette lépő, jobbra néző ezüst bárány. Jobbra és balra ezüst foszladékkal.

9. Városi hajdú tarsolyának fedele, Szeged szabad királyi város címerével ékesítve – 1890 körül.⁴⁷

Színes fonalhímzéssel készült címerábrázolás. A téglavörös tarsolyfedél közepén csücsköstalpú pajzsban elhelyezett városcímer (a pajzs 5,7×7,2 cm, a sisak 5×8 cm, a foszladék 5×9,5 cm).

Hasított pajzs. A jobb oldali kék mezőben két ezüst balharánt pólya. A bal oldali mezőben megfelezett, balra néző, fején arany koronát viselő, kiterjesztett szárnyú fekete sas vörös szemmel, csőrrel és karommal. Karmában ezüst jogarral.

A pajzsfő közepén ezüst sisak, ötágú ezüst koronával. Felette jobbra lépő ezüst bárány. A jobb foszladék kék–ezüst, a bal vörös–ezüst.

VII. Egyházi címerekkel ékesített tarsolyok

1. Főpapi hajdú tarsolya, gróf Csáky Miklós József hercegprímás címerével ékesítve – 1751–1757 között.⁴⁸

A tarsoly fedele trébelt kézi kikalapálású (réz–ón ötvözet – „trombitaréz”) lappal van ellátva a korabeli tarsolyok szerkezetének megfelelően. Ennek közepén a hercegprímási címer. Címertsátor közepén – nagyméretű – ovális pajzsban a gróf Csáky család címere, a jobbra néző, levágott, süveget viselő, vérző tatár fej. A címertsátor felső részén hercegi korona, a pajzs mögött (apostoli) kettős kereszt. Az egész címer fölött főpapi kalap, oldalain egy-egy hurokkal és tíz-tíz bojtjal.

2. Főpapi hajdú tarsolya, a pannonhalmi bencés Főapátság címerével ékesítve – 1890 körül.⁴⁹

Világoskék tarsolyfedél közepén, ráerősített, fehér színű fémből készült címerrel.

Két egymás mellé helyezett ovális pajzs. A jobb oldali pajzsban öt szív van (felül kettő, alul három elrendezésben), középen pedig a BÉKE felirat. A bal oldali ovális pajzsban Szent Márton püspöksüveges, álló alakja látható, jobbával áldást oszt, baljában kampós pásztorbotot tart. Oldalain egy-egy térdelő alak. A két pajzs felett – sajátos sisakdíszként – kiterjesztett szárnyú, püspöksüveget viselő angyal.

3. Főpapi hajdú tarsolya, Hetey Sándor pécsi megyéspüspök címerével ékesítve – 1897–1903 között.⁵⁰

Hímzett ezüst fémszál kivitelben készült címerábrázolás. A világoskék tarsolyfedőlap közepén, háromszögű pajzsban elhelyezett címer. A pajzsot balharánt pólya osztja ketté. A felső mezőben koronával ékesített lángoló szív látható, kereszttel. Az alsó mezőben hullámokkal küzdő, jobbra néző szarvas. A pajzs oldalain – ezüst – foszladékok. A pajzsfő közepén sisak, e mögött kiterjesztett sasszárnyak, felette hatágú csillag. E felett infula. Az egész motívum felett főpapi kalap, oldalain egy-egy hurokkal és hat-hat bojtjal. A pajzs mögött főpapi jelvények láthatók. Jobbra kereszt, balra pásztorbot. A pajzs alatt szalag, LABORARE jelmonddal.

VIII. Családi címerekkel ékesített tarsolyok

1. Hajdú tarsoly, a Berényi család címerével ékesítve – 1860 körül.⁵¹

Színes fonállal hímzett címerábrázolás, részben domború hímzés kivitelben.

A meggyvörös tarsolyfedél közepén aranszegélyű, reneszánsz tárcsapajzsban a Berényi család címere. Kék mezőben jobbra forduló arany mokus, mellső karmaival arany mogyorót tart (rág). Jobbra fent hatágú arany csillag. A mokus alatt zöld hármashalom. Ennek középső halmán nyitott leveles arany korona színes díszítésekkel. A címerpajzsot ötágú nyitott leveles arany korona fedi le, amely zöld és vörös díszítésekkel ékes. A címer körül arany kartus díszítés. (A pajzsfő elejétől kiindulva a pajzstalp közepéig, illetve a pajzsfő hátsó részéből kiindulva a pajzstalp közepéig.)

2. Hajdú tarsoly, a gróf Csekonics család címerével ékesítve – 1864 után.⁵²

A tarsoly nagy mértékben hasonlít a császári királyi hadsereg huszársága főtiszti tarsolyaira. A nagyon szép kivitelben készült tarsoly címerábrázolása arany, ezüst fémszál, színes fonálhímzés, gömböcskékkel, részben domború hímzés kivitelben. A világoskék tarsolyfedél közepén csücsköstalpú pajzsban a Csekonics család grófi címere. Kék mezőben, kék talajon álló, jobbra néző, álló arany oroszlán, vörös nyelvvel. Felemelt mellső mancsaival káka botot (hypra) tart. A pajzsfő közepén szembenéző ezüst sisak, vörös béléssel, ezüst grófi koronával. A korona közepén – természetes színű – jobbra néző őr daru áll, jobb lábában követ tart.

3. Hajdú tarsoly, a gróf Esterházy család (tatai ágának) címerével ékesítve – 1830 körül.⁵³

Nincs pajzs, maga a tarsoly fedele a címer, amely azt teljes mértékben kitölti. Ebben az esetben ez csücsköstalpú pajzsnek tekintendő.

Fekete tarsolyfedél címerábrázolása, színes fonálhímzés kivitelben készült. A pajzstalp közepén, sajátos kivitelű, tizenegy ágú, vörös–zöld kőimitációkkal díszített sárga grófi korona. Felette, sajátosan megjelenített két lábbon álló, jobbra néző, vörös nyelvű sárga griff. Jobb mellső mancsában sárga markolatú, keresztvasú és pengéjű szablyát tart. Bal mellső mancsában három zöld szárú vörös rózsát tart. Fején, ugyancsak sajátosan megjelenített, kilencágú sárga grófi korona, sárga–fehér–vörös–zöld díszítésekkel.

4. Hajdú tarsoly, a gróf Károlyi család címermotívumával ékesítve – 1830 körül.⁵⁴

Nagyon jó minőségben, extra kivitelben készített tarsoly. Arany, ezüst flitter, színes fonálhímzés, domború hímzés kivitel. Ívelt felső szélű háromszögű kék pajzsban (14,5×11,5 cm), részletgazdag, valóság-hű ábrázolás. Zöld hegyen álló, jobbra néző, felemelt jobb karmában vörös szívet tartó ezüst karvaly. A motívum körül, címerjel (badge) formájában a Sárkány Rend

jelvénye (= jobbra forduló, saját farkát szájában tartó, szárnyas zöld sárkány, arany lábakkal). A címer feletti arany, ezüst szál, színes fonálhímzéssel, részben domború hímzésben kivitelezett, ezüst flitterekkel, ezüst gömböcskékkel, az abroncs vörös és zöld kőimitációkkal díszített kilenc ágú grófi rangkorona (10,5×4,5 cm).

5. Hajdú tarsoly, a gróf Károlyi család címerével ékesítve – 1860 körül.⁵⁵

Arany és ezüst szál, színes fonálhímzés, színes kőimitációk, részben domború hímzéses kivitelben készült címerábrázolás. A vörös posztó tarsolyfedél közepén – azt nagymértékben kitöltő – részletgazdag, kifejezetten „bájos” címer, csücsköstalpú pajzsban.

A kék szív-pajzsban, hármás domb. középső ormán álló, jobbra néző, jobb karmában vörös szívet tartó ezüst karvaly. A szív-pajzsot címerjel (badge) formájában a Sárkány Rend jelvénye (= jobbra néző, koronás, saját farkát a szájában tartó ezüst sárkány) övezi. Maga a pajzs öt mezőre osztott. Az 1. kék mezőben, ágaskodó, jobbra néző barna szarvas. A 2. ezüst mezőben kiterjesztett szárnyú, jobbra néző fekete sas. A 3. kék mezőben jobbra néző, két lábbon álló barna oroszlán, mellső mancsaiban zászlókkal. A 4. kék mezőben, arany koronás és szárnyas – szembenéző – angyalfej. Az 5. ezüst mezőben, szembenéző, aranykoronás, vörös–ezüst szirén. A címer felett tizenkét ágú grófi korona stilizált abronccsal. Felette három vörös bélésű, koronás ezüst sisak. A jobb oldalán balra forduló, két lábbon álló, kétfarkú ezüst oroszlán. Jobb mancsában felemelt ezüst szablyával. A középső sisakból, szembenéző, vörös tollbokkrétás sisakot viselő, ezüst páncélos vitéz emelkedik ki. Felemelt jobb-jában ezüst szablyát, baljában levágott, bajuszos, vérző török fejet tart az üstökénél. Bal oldali sisak koronáján két lábbon álló, jobbra néző ezüst griff. Jobb-jában ezüst szablyát, baljában három vörös rózsát tart.

A foszladék jobbról ezüst–kék, balról ezüst–vörös. A pajzs mögött jobbra és balra egy-egy vörös–ezüst fecskefarkas zászlóval.

A pajzstartók: kifelé néző egy-egy álló, ezüst kétfarkú, vörös nyelvű oroszlán.

A pajzs alatt ezüst szalagban, fekete betűkkel a család jelmondata: FIDE ET VIRTUTE FAMAM QUAERE. A mérete: 19×13 cm (8. ábra).

6. Hajdú tarsoly, a gróf Kornis család címerével ékesítve – 1860 körül.⁵⁶

Ezüst fémszál, színes fonálhímzés, részben applikált technikával készült címerábrázolás. Világoskék tarsolyfedél közepén, ezüst szegélyű, ovális pajzsban

elhelyezett címer. Kék–fehér (rutás) pajzsmezőben jobbra néző, ágaskodó ezüst egyszarvú. A pajzstalpban barna hármás domb, az unicurus a középsőn és a jobb oldalin áll. A pajzs fölött kék bélésű, szembenéző ezüst sisak, ötágú ezüst koronával. Mindkét oldalon ezüst foszladékokkal. A korona bal oldalán sisakdísz, jobbra néző, ágaskodó ezüst egyszarvú.

Pajzstartókként a jobb oldalon, sisakján három tollat viselő, jobbájában fokosballtát tartó – ezüst – vitéz, akinek arca testszínű. A bal oldali – ezüst – vitéz, sisakján három tollat visel, jobbájában felemelt egyenes kardot, baljában ovális pajzsot tart, arca testszínű.

7. Hajdú tarsoly, a gróf Mailáth család címerével ékesítve – 1830 körül.⁵⁷

Nagyon jó minőségű tarsoly. Ezüst fémszállal, színes fonállal hímzett, ezüst flitterekkel, ezüst gömböcskékkel díszített kivitelezésű címerábrázolás.

A vörös tarsolyfedél közepén csücsköstalpú pajzsba helyezett címer. A jobb kék pajzsmezőben – közepén – ezüst horgony, nyitott leveles arany korona, keresztben elhelyezett arany markolatú, ezüst kard, hármás zöld gally. A pajzstalpban zöld hármashalom. A bal pajzsmezőben 5×3 ezüst-vörös téglá. A címert grófi korona fedi le. Pajzstartókként egy-egy griffmadár szerepel. Az egész motívum talajra van helyezve.

8. Thököly Imre herceg újratemetésénél használt, annak címerével ékes, historizáló tarsoly – 1906.⁵⁸

Modern, gépi hímzés, színes címerábrázolás. Színházi jelmez jellegű tarsolyimitáció fedelén. (A tarsoly-nak nincsen táskarésze.)

Hercegi koronás címersátorra helyezett ovális címerpajzs, arany barokk keretben. A sárga szívpajzsban kiterjesztett szárnyú fekete sas. Négyelt alappajzs. Az 1. és 4. vörös mezőben balra, illetve jobbra lépő, álló sárga oroszlán. A 2. és 3. kék mezőben jobbra, illetve balra lépő sárga oroszlán, jobb mancsukban kivont egyenes karddal.

9. Hajdú tarsoly, a gróf Zichy család címerével ékesítve – 1790–1800 körül.⁵⁹

Arany és ezüst fémszállal, színes fonállal hímzett, részben domború hímzésben kivitelezett, arany és ezüst flitterekkel díszített címerábrázolás, ívelt felső szélű háromszögű pajzsban, amely teljesen kitölti a vörös tarsolyfedél belső mezőjét. Kék pajzsmezőben, közepén ezüst kereszt, melyet arany szarvasagancs ölel körbe. Az agancs egy színes díszítésű, ötágú ezüst koronából nő ki. Ez a pajzstalpban elhelyezett zöld hármashalomra van helyezve. A címer felett ötágú ezüst korona van elhelyezve. A pajzs körül, a pajzslő elejétől a pajzstalp közepéig, illetve a pajzslő hátsó részétől a pajzstalp közepéig terjedően, stilizált ezüst babérágak ölelik körül a címert.

Pandula Attila

JEGYZETEK

¹ A jelen tanulmány a szerző által folytatott tarsolykutatósi program keretében készült. Ennek során széles körű hazai és külföldi forrásfeltárássra került sor. A szerző e helyen is köszönetet mond azoknak, akik támogatták munkájában. Pl. Dr. Erdélyi István (Göd) ny. professor; Esterházy Privatstiftung Eisenstadt (Kismarton) Dr. Graus, Igor (Banská Bystrica/Besztercebányai) Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky Státny archív v Banskej Bystrici – A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma Besztercebányai Állami Levéltár) igazgató; Katkóné Bagi Éva (Szeged) Móra Ferenc Múzeum; Dr. Kocsor János (Békéscsaba) Munkácsy Mihály Múzeum; Dr. Kovács S. Tibor (Budapest) Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár Fegyvertár, vezető; Rainer Pál (Veszprém) Laczkó Dezső Múzeum; Rombauer Tamás (Bábolna) Nemzeti Ménesbirtok Kft., igazgató; Dr. Ságvári György (Budapest) Hadtörténeti Múzeum, Egenruhagyűjtemény, vezető; Dr. Tompos Lilla (Budapest) Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár Textilgyűjtemény, vezető; Dr. Vajkai Zsófia (Budapest).

² Rómer Flóris: Egyveleg. *Archaeológiai Értesítő* (2) 1869. (február 15.) 5. szám 105.

³ Pl. Erdélyi István: Az ősmagyarországi régészeti emlékei Kelet-Európában. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. (Szerk.: Bartha Antal–Czeglédy Károly–Róna-Tas András). Bp., 1979. 68–69., 69. p. 2. Ill.

⁴ Erdélyi István: Újabb adatok a tarsoly elterjedéséhez Kelet-Európában. *Archaeológiai Értesítő* (83) 1961. 95.

⁵ Uo. 97. P. 2. Ill.

⁶ Pl. Révész László: Emlékezetek utatok kezdetére ... (Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában.) Bp., 1999. 104–108., 111., 114., 117.

⁷ Reisinger, Robert: Die normierte Säbeltaschen der k. k. Husaren von 1765–1864. In: *Militaria Austriaca* 5. Wien, 1989. 60.

⁸ Uo. 64.

⁹ K. k. Armee – Verordnungsblatt vom 16. Februar 1864. Abth. 13. Nr. 908.

¹⁰ Jan K. Kube: 34. Auktion – Spezialsammlung Säbeltaschen (16. Oktober 1982.) München 1982. 38. szám, uo. ill. + címlap (színes ill.) (a továbbiakban: Spezialsammlung Säbeltaschen).

¹¹ Forchtenstein (Fraknó) Esterházy Vár gyűjtemény (Esterházy Privatstiftung).

¹² Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: MNM) Történeti Tár (a továbbiakban: TT) Fegyvertár, Ltsz.: 55. 3828.

¹³ Hadtörténeti Múzeum (a továbbiakban: HM) Egenruhagyűjtemény, Ltsz. nélkül.

¹⁴ Spezialsammlung Säbeltaschen 39. szám, uo. ill.

¹⁵ Uo. 40. szám, uo. ill.

¹⁶ Uo. 41. szám, uo. ill.

- ¹⁷ HM Egyenruhagyűjtemény, Ltsz.: 513.
- ¹⁸ *Boccia, Giorgio Lionello*: Il Museo Stibbert a Firenze Volume terzo: I, armeria europea. Milano, 1975. 219. 796. sz. ill., (ugyanazokkal az adatokkal) a „kép kötet” Milano, 1975. 62 (színes) ill., *Lensi, A.*: Il Museo Stibbert. Catalogo della sale armi europee. I. Firenze, 1915. *Rossi, Fil.*: Mostra delle armi antiche in Palazzo Vecchio. Catalogo. Firenze. 1938. 140. 68. szám.
- ¹⁹ Speziálsammlung Säbeltaschen 44. szám. uo. ill.
- ²⁰ HM Egyenruhagyűjtemény. Ltsz.: 515.
- ²¹ HM Egyenruhagyűjtemény, Ltsz.: 178. / gy. sz.
- ²² MNM TT Fegyvertár.
- ²³ Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum. Ltsz.: Igy. 53. 299., v. ö. (*Rainer Pál*) In. Térjünk a tárgyra. Kiállítás a Laczkó Dezső Múzeum alapításának 10. évfordulójára. Veszprém, 2003. 71., 185. szám, uo. ill.
- ²⁴ MNM TT Fegyvertár, Ltsz.: 3823.
- ²⁵ MNM Textilgyűjtemény. Ltsz.: 52., 159.
- ²⁶ HM Egyenruhagyűjtemény. Ltsz. nélkül.
- ²⁷ Speziálsammlung Säbeltaschen 52. szám uo. ill.
- ²⁸ Uo. 83. szám, uo. ill.
- ²⁹ Uo. 50. szám, uo. ill., 2. színes tábla, alsó sor, bal oldali színes ill.
- ³⁰ Uo. 84. szám, uo. ill.
- ³¹ MNM TT Fegyvertár, Ltsz.: 55.3830.
- ³² Speziálsammlung Säbeltaschen 97. szám, uo. ill.
- ³³ Uo. 67. szám, uo. ill. – rossz meghatározással.
- ³⁴ Uo. 96. szám, uo. ill.
- ³⁵ Uo. 82. szám, uo. ill.
- ³⁶ Uo. 92. szám, uo. ill.
- ³⁷ Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum. Ltsz.: Igy. 56.52., vö. (*Rainer Pál*) Térjünk a tárgyra. Kiállítás a Laczkó Dezső Múzeum alapításának 100. évfordulójára. (Szerk.) *Tóth G. Péter–Schleicher Zoltán*. Veszprém, 2003. 32. 70. szám, uo. ill.
- ³⁸ Banská Bystrica (Besztercebánya) Sredoslovenské múzeum (Szlovákiai Múzeum).
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum – Történeti Osztály. Tárgyi gyűjtemény. Ltsz.: 58. 1. 7.
- ⁴¹ Speziálsammlung Säbeltasche 139. szám, uo. ill.
- ⁴² Uo. 127. szám, uo. ill.
- ⁴³ Uo. 129. szám, uo. ill.
- ⁴⁴ Uo. 131. szám, uo. ill.
- ⁴⁵ HM Egyenruhagyűjtemény. Ltsz. nélkül.
- ⁴⁶ Szeged, Móra Ferenc Múzeum. Ltsz.: 54. 130. l.
- ⁴⁷ Uo., Ltsz.: 54. 133. l.
- ⁴⁸ MNM TT Fegyvertár. Ltsz.: 55. 3829.
- ⁴⁹ Speziálsammlung Säbeltaschen 145. szám, uo. ill.
- ⁵⁰ HM Egyenruhagyűjtemény, Ltsz. nélkül.
- ⁵¹ MNM TT Fegyvertár, Ltsz.: 55.3826.
- ⁵² Speziálsammlung Säbeltaschen 111. szám, uo. ill., 3. színes tábla, jobb felső sor, jobb oldal ill.
- ⁵³ Uo. 108. szám, uo. ill., 3. színes tábla, felső sor, jobb oldali ill.
- ⁵⁴ MNM TT Textilgyűjtemény, Ltsz.: 6060. 4.
- ⁵⁵ MNM TT Textilgyűjtemény, Ltsz.: 6064. 2.
- ⁵⁶ Speziálsammlung Säbeltaschen 121. szám, uo. ill.
- ⁵⁷ Uo. 113. szám, uo. ill., 4. színes tábla, alsó sor, jobb oldali ill.
- ⁵⁸ Uo. 115. szám, uo. ill.
- ⁵⁹ Uo. 102. szám, uo. ill., 2. színes tábla, alsó sor, jobb oldali ill.

KÖNYISMERTETÉS

VIRÁG ZSOLT: *Magyar kastélylexikon* (8. kötet) Hajdú-Bihar megye kastélyai és kúriái.
Fo-Rom Invest kiadása, Budapest, 2006. 293 oldal, képekkel gazdagon illusztrált
ISBN 963 86675 5 9

Megjelent a kastélylexikon nyolcadik, Hajdú-Bihar megye kastélyait és kúriáit bemutató kötete. A sorozat korábban megjelent darabjaihoz hasonlóan bizonyos értelemben ez is hiánypótló mű, hiszen a kifejezetten a nemesi életmódhoz kötődő építészeti emlékek egységes szempontok alapján történő bemutatása mindeddig nem valósult meg.

A kötet szerkezete a korábbiakhoz hasonló, így két nagy részből áll, egyrészt a ma is meglévő, másrészt a már elpusztult kúriákat veszi számba, a leírásokhoz gazdag képanyag társul. Az egyes települések nemesi lakhelyei bemutatása előtt rövid bevezetőket talál az olvasó, amelyek segítenek földrajzilag elhelyezni az adott helységet, ugyanezen célt szolgálja a 216. oldalon elhelyezett térkép is.

Kiderül az is a kötetből, hogy Hajdú-Bihar megye kúriái, kastélyai kevés kivételtől eltekintve a 2. világháború után szomorú sorsot értek meg, bizonyítja ezt, hogy közel annyit lebontottak közülük, mint amennyi még ma is áll. Jól megfigyelhető az a kettős tendencia is, amely ezeknek az épületeknek a sorsában megnyilvánul: a központi elhelyezkedésű, jól hasznosítható kúriákat felújítják és közösségi vagy turisztikai célra hasznosítják, míg nagyon sok ma is nagyon rossz, omladozó állapotban várja sorsa beteljesedését.

Településenként megvizsgálva az épületek számát feltűnik, hogy bizonyos településeken kimagasló számban fordulnak elő kúriák, ami annak bizonyítéka, hogy az észak-bihari és az egykori Hajdú-kerület területén jóval több volt a középbirtokos, kúriaépítő nemesség létszáma, mint a déli területeken, ahol a püspökség és a káptalan birtokai voltak túlsúlyban.

Álmosdon például tizenegy álló és két lebontott, Monostorpályiban a meglévő Klobusiczky-kúria mellett, hét másik ilyen – sajnos mára elpusztult – épület is volt.

A megye minden bizonyosan leghíresebb kastélya, várkastélya Nagykerekiben van, amelynek 17. századi története különösen kalandos. A vár egykor Bocskai István tulajdonában volt, halála után – a korszak viharos eseményeinek hatására – birtokosai gyorsan változtak: előbb Báthory Gábor (később fejedelem), majd a boszorkányság miatt elítélt Báthory Anna, később Zólyomi Dávid nyerte adományul, helyesen 1628. november 30-án. Behörtönzése és nota-pere után felesége, Bethlen Gábor unokahúga, Katalin és leánya Zólyomi Krisztina (Zólyomi Erzsébet ugyanis Zólyomi Dávid nővére volt) megtarthatta az uradalmat, majd az „utolsó Zólyomi”, Miklós birtokában volt, mígnem őt is (kétszer) halálra ítélték. Nem kerülte el Szejdi Ahmed „dúlása” sem, 1686-ban tatár seregek ostromolták, miközben rövid időre a Hallerek, majd Thököly fejedelem szerezte meg az ekkor már romos Nagykerekit. A zentai csatában elesett gróf Károlyi István halála után a királyi fiscusra háramlott vissza az uradalom.

A könyvhöz különböző mellékletek tartoznak: külön csoportosítva az alapvető szakirodalom és az adatszolgáltatók, helytörténészek felsorolása, és az egyes épületekre vonatkozó válogatott irodalom települési lebontásban, valamint a kúriák egykori birtokosainak nevei is megtalálhatóak alfabetikus sorrendben, ezzel is segítve a kötetben való eligazodást. Ugyanitt szerepel azon épületek listája, amelyek csak a köztudatban kúriák, valójában egy-két kivételtől

eltekintve, inkább a lakóház kategóriába sorolhatók. Végezetüelmondható, hogy – kisebb pontatlanságoktól eltekintve – a kötet, amely nemcsak laikus közönség számára jól használható, információban gazdag

összefoglaló mű, amely témájából fakadóan épített értékeink megőrzésében is nagy szerepet vállal.

Szálkai Tamás

Diószegi György–ifjabb Diószegi György: A bölcsesség szeretete.
Heraldika Kiadó. Bp., 2006.

E 2006 decemberében a szerzőpáros (a fiatalabb szerző a Heraldikai és Genealógiai Társaság tagja, és a 17–19. században Tokajban élő görög Charis/Szericzky család leszármazottja) által megjelentetett mű átfogó ismeretet és életszerű körképet nyújt a görög bölcsélet kialakulásáról, iskolát teremtő jellegzetességeiről, alkotó nagyjairól. Az ókori görög társadalom fejlődésének sajátos vonásai, a városállamok kialakulása és történelme mellett a demokrácia fénykora, a poliszrendszer hanyatlása és a hellénisztikus kor is bemutatásra kerül.

Az ókori görög bölcsélet számos tényezője természetesen szervesen kötődik az ókori görög vallás jellegzetességeihez. A világ keletkezéséről, az Olümposzon lakó istenek származásáról, és az istenek egyéniségéről vallott szemléletük bemutatása érdekes és gondolatébresztő stílusban íródott.

Az ókori görög irodalom közvetett és közvetlen módon is szoros kölcsönhatásban állt a filozófusok bölcséleti elveivel, gondolkodásmódjával. A városállam érdekeit szem előtt tartó közéleti görög közvélemény véleményformálásának egyik lehatásosabb módszerét jelentették a kesernyés komédiák és tragédiák, melyekben a megfogalmazott forrongó politikai indulatok mindig is erős aktualitással bírtak.

A társadalmi élet művészeinek, szobrászainak, építészeinek alkotásai a korszak művészeti igényét is tükrözték. Műveik bemutatták a társadalmi tagozódást, a vallási gyökereket, ám számos esetben bölcséleti vonatkozásokban is előre mutatóak voltak.

Az ókori görögség életének és testkultúrájának különleges színterei voltak az olümpiai (és más színhegyű) versenyek, melyeknek napjainkig hat szellemisége. Az ókori görög testkultúra tisztelete és művelése az ember fizikai és szellemi létezését magasrendű bölcsélettel töltötte meg.

Az ókori filozófusok elvei és gondolatai a kor valós társadalmának kritikáját és vágyott eszményét egyaránt megfogalmazták. E gondolkodásmód kialakulásában, fejlődésében a történelmi, művészeti, közéleti körülmények közvetlen hatásúak voltak.

A szerzőpáros, apa és fia által fémjelzett könyvújdonosság sok képpel illusztrálva mutatja be a görög kultúra kialakulásának kezdetétől a görög vallás jellegzetességeit, a filozófusok, irodalmárok, művészek szellemi örökségeinek bemutatásával pedig az ókori görög bölcsélet történetét. Rengeteg és továbbgondolandó információt nyújt az olvasó számára. Tudományos igényességű, ám igencsak olvasmányos, ismeretterjesztő alapmű mindenki számára, aki érdeklődik az ókori világ szellemi gyökerei, világképe iránt.

Igazi ismeretterjesztő könyv: a gimnázium és a felsőoktatás számos intézményében a tudás elsajátításának kiválóan használható eszköze lehet.

Ára: 1500 forint (személyes átvétel esetén). Postán 2000 forint. Megrendelhető a Heraldika Kiadónál (Dr. Tellér Tivadarné ügyvezető; 1113 Budapest, Takács Menyhért u. 5.; telefon/fax: 209-6078, 06-20-973-6120; heraldika@heraldikakiado.hu).

Diószegi György

GUY STAIR SAINTY–RAFAL HEYDEL–MANKOO (Ed.) World Orders of Knighthood and Merit. Burke's Peerage and Gentry. Wilmington, 2006. I. kötet: 1081 oldal, II. kötet: 1087–2084 oldal, ISBN 0 – 9711966 – 7 – 2

Sainty, Guy Stair főszerkesztő, Heydel–Mankoo, Rafal szerkesztő, közreműködő szerkesztő, rajtuk kívül 45, a világ különböző országaiban élő szerző írta a „két telefonkönyv” méretű kötetet. A szerzők nagyobb része – természetesen – az angol nyelvterület országait képviseli (pl. Andric, Djordje; Bergroth, Tom.; Betto-

ja, Maurizio; Baulton, D. Arcy; Braganca, José Vicente; Chefdebien, Annele; Emering, Edvard; Galloway, Peter; Haynes, Edvard; Kunild–Hlitgaard, Peter; Van Hoorebeke, Pat. stb.). A kötet két magyar részét Kóczy László írta.

A kézikönyvben a közreműködőkről rövid élet-

rajz olvasható, amelyben utalások vannak – vonatkozó – történelmi segédtudományi publikációikra is (XXIII–XXXIII.). Ebből kiderül, hogy a szerzőknek csupán egy kisebb része „vérbeli falerisztikus”, esetleg ilyen anyagok gyűjtője stb., bár többségük – valamilyen formában – mégis kötődött a történelem segédtudományaihoz, mint pl. a genealógiához vagy a heraldikához.

A kötetekben a világ egészének falerisztikáját kívánták – az ezredforduló korában – összefoglalni. Tágabb teret kapott az (eredetileg) egyházi–katonai lovagrendek csoportja, így a Máltai Lovagrend, a Johannita Rend, illetve ennek különböző országokban működő változatai. Leírják a különböző – spanyol – katonai lovagrendeket (Santiago Rend, Calatrava Rend, Alcantara Rend, Montesa Rend). A könyvben szerepel a Német Lovagrend, a Konstantini Szent György Rend, a (toszkán) Szent István Rend, a Szent Móric és Lázár Rend, a Jeruzsálemi Szent Sír Rend.

A következő részben legkülönbözőbb országok/dinasztiák egy osztályos – „láncos” – rendjeit tekintik át a szerzők. Érdekes, egyes formában bemutatva a – ma is létező – állami, uralkodói rendeket, közöttük japán rend is szerepel. Ugyanakkor ugyanitt foglalkoznak a legkülönbözőbb trónfosztott dinasztiák rendjeivel is (pl. angol Térdszalag Rend, szárd, szavojai Szent Angyali Üdvözlés Rend, spanyol, osztrák Aranygyapjas Rend, dán Elefánt Rend, francia Szentlélek Rend, skót–angol Distel Rend, orosz Szent András Rend, porosz Fekete Sas Rend, nápoly–szicíliai Szent Januarius Rend, japán Chrisantem Rend, pápai Krisztus Rend).

A harmadik részben egyes országok „lovagrendjei” kerülnek bemutatásra. Így pl. a dán Dannebrog Rend, a norvég Szent Oláf Rend, a portugáliai Katonai Torony és Kard Rend, Krisztus Rend, a spanyol III. Károly Rend, Katolikus Izabella Rend, a svéd Kard Rend, Északi Sarkcsillag Rend, Wassa Rend, az Egyesült Királyság-beli Bath Rend, India Csillaga Rend, Szent Mihály és Szent György Rend, Indiai Császárság Rendje, Brit Birodalom Rendje. Kérdésesnek vélem a francia Becsület Rend itteni szerepeltetését, esetleg a korábbi „monarchikus” időszakok béli változatokat kivéve.

A negyedik részben tekintik át a dinasztikus és királyi szolgálati rendeket, országonként. Itt külön részben taglalják az európai, illetve másik részben a világ más térségeit. Így Albánia, Bulgária, különféle német államok, Egyesült Királyság, itáliai államok, Luxemburg, Hollandia, Románia, Orosz Birodalom, Szerbia.

Ez a rész döntően történetinek tekinthető, de itt is közölnek olyan anyagot, melyek ma is adományozásra kerülnek. Itt olvashatunk olyan elismerésekről is, amelyeket trónfosztott dinasztiák adományoznak, illetve olyanokról is, amelyeket már – igen régen – egyáltalán nem adnak ki. Különböző pontatlanságoktól ez a rész sem mentes, pl. a „Szerbia” fejezetben olvashatunk a két világháború közötti SHS királyság, illetve a Jugoszláv Királyság rendejeiről. Közismert, hogy ez a terület csak 1918-ig volt „Szerbia”.

Érdekes a világ többi részén adományozott (dinasztikus) rendejeleket áttekintő rész. Ez is történeti jellegű. Olyan rendejeleket tanulmányozhatunk, amelyek a 19. és a 20. században keletkeztek, és legkésőbb a 20. század közepe körüli időszakban megszűntek. Nem tudni, hogy miért éppen ezek az államok (dinasztiák) kerültek itt közlésre, s mások miért maradtak ki. Ez a rész egy – erősen – szubjektív válogatásnak tartható. Pl. Afganisztán, Brazília, Egyiptom, Etiópia, Irán, Irak, Líbia, Ruanda, Tunézia.

Az ötödik fejezetben női rendejelekkel foglalkoznak a szerzők. Ez is meglehetősen sajátos áttekintés. Itt is keverednek a ma is adományozott, illetve a „történeti” elismerések. Pl. Dánia: Királyi Családi Házi Rend, Norvégia: Királyi Házi Rend, Portugália: Szent Izabella Rend, Spanyolország: Mária Lujza Királynő Rend, Svédország: Uralkodói arcképjelvények, Egyesült Királyság: Uralkodói Házi Rendek (V. és VI. György, illetve II. Erzsébet) uralkodásának idejéből, India Koronája Rend.

A hatodik fejezetben az „állami érdemrendeket” taglalják. Elvileg a világ összes országa szerepel valamilyen formában. Egyes államok – a szó szoros értelmében – csak említést kapnak, gyakorlatilag nem tudunk meg róluk (falerisztikájukról) semmit (pl. Afganisztán, Albánia), más államok esetében viszont részletesebb bemutatást is olvashatunk (pl. Amerikai Egyesült Államok, Brazília, Brunei, Kanada, Egyesült Királyság, India) akár jelentős történeti áttekintésekkel (pl. Japán, Lengyelország, Románia, Oroszország, Spanyolország, Thaiföld).

Ebben a részben is talán a legérdekesebbek az egyes – eddig alig ismert – egzotikus államok falerisztikáját bemutató részek. Érdekesebbek továbbá azok a részletek, melyek a közelmúltban önállóvá vált, és saját kitüntetési rendszert létrehozó államok dekorációit tárgyalják (pl. Abházia, Észtország, Horvátország, Kazahsztán, Lettország, Macedónia, Moldávia, Szlovénia, Szlovákia, Ukrajna).

Még olyan, eddig a legszélesebb nemzetközi falerisztikai szakirodalomban sem érintett államok elis-

meréseit is érintik, mint pl. a Kínai Népköztársaság, Észak-Korea vagy a Dél-afrikai Köztársaság. Megjegyzendő, hogy ennél a fejezetnél is meglehetősen eltérő az egyes országok anyagának bemutatása korszakok szerint, így pl. (nem tudni milyen okból) Bulgária esetében pl. a szocialista korszak rendjelei is bemutatást kapnak.

A hetedik részben „más intézmények” cím alatt (az első szekcióban) „királyi támogatású vagy alapítású nem állami rendek” szerepelnek. Itt három rend kerül bemutatásra: a magyar „Vitézi Rend”, „Vitézi Lovagrend”, a holland Arany Bárka Rend és a svéd XIII. Károly Rend. Ez egy rendkívül sajátos kialakítású kategória, nehezen fér meg a közismerten szabadkőműves svéd rend, amelynek élén a mindenkori svéd uralkodó áll és a valóban – a címnek megfelelő – holland elismerés egy csoportban. Azt végképp nem tudom elképzelni, hogy miért itt közlik Kóczy László összefoglalását az 1920–1945 közötti Vitézi Rendről, illetve az 1945 utáni (emigrációs), illetve „visszatelepült” Vitézi Rendekről készített összefoglalóját (1737–1741 pp.)? Hol volt ugyanis ez a Rend „királyi támogatású vagy alapítású nem állami rend”?

A második szekcióban részletes válogatást olvashatunk nemesi, lovagi, királyi stb. konfraternitásokról és rokon intézményekről, szervezetekről. Ez egy érdekes, de – ugyancsak – nagyon szubjektív válogatás. Így e részben foglalkoznak a kötetbe abszolút nem illő szervezetekkel is.

A harmadik szekcióban uralkodóházak által az emigrációban alapított rendekről olvashatunk.

A kötetben sokszínű „Függelék” került közlésre (a falerisztikához többé-kevésbé kötődő) különféle témakörökből, pl. „lovagrendi heraldika”, „lovagság és nemesség”, egyházi falerisztika, amerikai „lovagrendek”, Arthus Bertrand – egy nagyhírű, tradicionális – előállító cég.

A kötetben közlésre kerül egy rendkívül szelektív, sajátos bibliográfia is (2047–2059 pp.). Ez nagyon egyenetlen. Egyes államokról – így pl. Magyarországról – egyáltalán nem közöl címeket, más országokról viszont igen, pl. Dánia esetében 43 cím (résztanulmányok is) szerepelnek a kötetben. Bármennyire nagyra tartom – s tisztelem – a dán kollégák (sok esetben igen kiváló) munkásságát, ezt erős túlzásnak tartom. A bibliográfiából egyébként nem derül ki – a közölt formában –, hogy mi lehetett a célja.

Az egyébként rendkívül drága könyv nagy számban közöl (nagyobbrészt színes), illetve fekete-fehér illusztrációkat, amelyek – természetesen – minden

igényes falerisztikai műnek elengedhetetlen velejárói.

Ezek az ismertett műben rendkívül sokfélék. Így pl. akár különféle történelmi helyszínek – templomok, várak, paloták –, hadtörténelmi események (ezek egy része nem korabeli, hanem jóval későbbi, „romantikus” ábrázolás), rendi ceremóniák, rendezvények, kitüntetések átadása, különféle korokban, pecsétek, bélyegzőlenyomatok, rendi statútumok címlapjai, (többé-kevésbé) vonatkozó heraldikai ábrázolások, rendi okmányok, levelek, kéziratok, rendi öltözetek, síremlékek stb. stb. stb. Az illusztrációk rendkívül heterogén anyagot jelentenek tartalom, illetve minőség tekintetében egyaránt. Pl. kvalitásos – forrásértékű – művészeti alkotásoktól kezdődően akár – erősen giccses – nyomatokig minden szerepel benne. Viszonylag sok a történelmi, illetve akár napjainkban készült, egyes kitüntetések – jellegzetes – tulajdonosait leginkább uralkodóházak köréből bemutató fénykép (modern sajtófotók). Ezek nagy része nyilvánvaló, hogy a leginkább genealógiai és heraldikai témák kiadására szakosodott kiadó archívumából könnyen hozzáférhető volt. Megjegyzendő, hogy ezek egy része, még nagyon áttételesen sem tartozik a mű szakmai profiljába, inkább illik mondjuk, egy a világ uralkodóházait bemutató kötetbe. Pl. Bao Dai vietnami császár (1913–1997) fekete-fehér, „zakós” képe, rendjelek nélkül.

Az ismertett kötet a lehető legnagyobb összevisszaságban közli maguknak a leírt rendjeleknek képeit. Itt egyáltalán nem volt szempont, hogy különböző időszakokból származó változatokat, típusokat (akár a legjellegzetesebbeket) bemutassák.

Azért – helyenként – közlésre került egy-egy szép, régi darab, akár különlegesség is. Gyakran szerepel viszont egy-egy érdemrend esetében csupán a legkönnyebben elérhető, legalacsonyabb fokozat jelvénye. Nem ritka, hogy egyes rendeknél – csak – régebbi szakkönyvben megjelent rajzos ábra szerepel. Sőt – kifejezetten gyenge – modern rajzok, rekonstrukciók is bemutatásra kerültek. Más művekből reprodukált fényképek is láthatók a kötetben.

Még nagyobb problémát jelent – a legkülönbözőbb – méretben közölt kitüntetésábráknak a tanulmányozhatósága. A képek jelentős része túlságosan kicsiny, gyakorlatilag teljesen élvezhetetlen.

A közölt képek egy része kifejezetten rossz minőségű, gyenge kép, nem való bármilyen kötetben való megjelentetésre sem, nem, hogy egy ilyen műben... Így homályos, foltos, becsillant, életlen, hiányos stb. képek is nagy számban kerültek publikálásra. Csak néhány – riasztó – példa: Amerikai Egyesült Államok,

„Rhode Island” – I Sas, Ausztria, Díszjel az Osztrák Köztársaság körüli érdemekért, (Alsó-Ausztria), Díszjel az Alsó-Ausztria körüli érdemekért; Dél-Jemen, Május 22. Rend; Franciaország, Szent Lélek Rend lánc, hímezett csillaga; Hollandia, Orániai Házi rend csillaga; Lengyelország, Fehér Sas Rend (1921); Monaco, Grimaldi Rend; Románia, Román Korona Rend, csillagok; Spanyolország, Alkotmányos Érdemekért Rend, Hidalgó Szövetség csillaga, Madridi Nemesi Szövetség jelvénye; Szaúd-Arábia, Abdulazis Al Saud

Rend lánc, különféle ábrázolások; Szászország, Rutarokona Rend; Szerbia-Montenegró, Szabadság Rend, Nép Hőse Rend; Szlovénia, Ezüst Szolgálati Rend; Tunézia, 1987. November 7. Rend; Szavojai-ház, Szavojai Polgári Érdemrend stb.

Egy ilyen mű kiadása esetében alapvető elvárás lenne a megfelelő minőségű illusztrációk közlése.

Pandula Attila

*VEIT SCHERZER: Die Ritterkreuzträger. Die Inhaber des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes 1939–1945. Ergänzungsband
Schmerzers Militaer – Verlag kiadása, Rainis, Jena 2006. 111 oldal ISBN 3 – 938845 – 15 – 5*

A szerző (kiadó) 2005-ben kiadott nagyszabású kézikönyvét lelkesedéssel fogadta a németországi és a külföldi szakmai (olvasó) közönség (Die Ritterkreuzträger. Die Inhaber des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes 1939–1945).

A legmagasabb második világháborús német hadikitüntetés – valamennyi tulajdonosának – modern adattára megjelenését követő hónapokban a szerző/kiadó nagyszámú hozzászólást kapott az olvasóktól. A feltett kérdéseken túl egyesek kiegészítéseket, míg mások javításokat írtak meg a könyvvel kapcsolatban.

A közelmúltban megjelent „kiegészítő kötetben” található meg ezek a „jogos” pontosítások, kiegészítések. A szerző azóta hozzájutott további – a mű szem-

pontjából fontos – forrásokhoz, így a Hadsereg-főparancsnokság veszteséglistáihoz. A kötetben továbbá átvezetésre kerültek a 2005 októbere és a 2006 szeptembere között elhunyt lovagkeresztesek adatai is.

Megjegyzendő, hogy a kötet mintegy 234 000 adata közül, a kiegészítő, javító rész csak 856 adat esetében módosít, s ebből is 184 adat a veszteséglista – pontos – elhalálozási adata.

A szerző/kiadó a közeljövőben tervezi a mű újbóli megjelentetését, mint 2. bővített és javított kiadást. Ebben törekszik az időközben előkerült (előkerülő) valamennyi pontosító adatot, illetve az ismertté vált változásokat is közölni.

Pandula Attila

*VEIT SCHERZER: Die Ritterkreuzträger. Die Inhaber des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes 1939–1945. Dokumente
Schmerzers Militaer – Verlag kiadása, Rainis/Jena 2006. 175 oldal, illusztrált kiadás
ISBN 3 – 938845 – 09 – 0*

A sajátos dokumentumgyűjtemény, ugyancsak az előbb ismertetett könyvhöz, illetve annak 2005-ben megjelent változatához kapcsolódik, annak – további – „kísérő kötet”. A kötetben olyan dokumentumok és fényképek kerültek közlésre, amelyeknek egy részét a szerző magában a kötetben felhasználta, illetve hivatkozott azokra, azonban, helyhiány miatt képi formában azokat nem tette közzé. Megjegyzendő, hogy maga a korábban kiadott kötet végül 823 oldal terjedelemben jelent meg, néhány jellegzetes fényképpel. Viszont (külön CD-n) megrendelhető hozzá több mint 5000 lovagkeresztes ún. viselési képe.

Egyes anyagok itt kerülnek először közlésre, felhasználásra. Pl. a Légierő Személyügyi Hivatalának

adatai – a potenciális kitüntetettekkel – kapcsolatban, arra vonatkozóan, hogy e személyek hány ellenséges gépet lőttek le, hány ellenség feletti repülést végeztek, milyen – más – kitüntetések kaptak stb.

A szerző érinti a Vaskereszt Lovagkeresztje körüli – különböző időszakokban történt – visszaéléseket, sajátos igazolási és utólagos elismerési gyakorlatot stb. is. Így ír arról is, hogy ez az elismeréscsoport pl. 1945. május 8-a után is kiadásra (elismerésre) kerülhetett.

A kötetben a korábbi mű egyes fejezeteinek (A–G) megfelelően kerülnek közlésre a kiegészítő anyagok. Ezek döntő része az eredeti dokumentumokról készült fénymásolat reprodukciója, illetve egyes esetekben

(különböző kitüntetettokról készült) fényképfelvételek.

Megjegyzendő, hogy egyes közölt anyagok csak nagyon nehezen olvashatók el.

Mivel magában a kézikönyvben dokumentumokról

készült fényképek egyáltalán nem kerültek közlésre, a jelen kiadvány hasznos kiegészítés a kézikönyv használói számára.

Pandula Attila

GUDENUS JÁNOS JÓZSEF (szerk.): Nobilitas 2006.

Magyar Történelmi Családok Egyesülete Közhasznú Szervezet kiadása. Bp., 2006. 304 oldal

ISSN 1788 – 1552

Második alkalommal jelent meg a Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve. A kötet szerkezete, jellege – természetesen – nagyon hasonló a 2005-ben publikált kötethez.

Közlésre kerül az egyesület teljes tagsága, olvashatjuk az alapszabályt, illetve egyes részleteket a vendégkönyvi bejegyzésekből. A szerző ír a tervezett, illetve a megvalósult programokról.

Az adott időszakban elhangzott előadások szövege is közlésre kerül (pl. *Gudenus János József* bevezetője) *Arisztokrata művészek a polgárosodó Magyarországon. 1841–1940. (32–37)*, vagy *Rihmer Aurél: Nem minden arany ami fénylik. Az Európai főnemesi és nemesi címek és rangok mibenlétéről (38–52)*.

A kötet gerince az egyesület jelenlegi és volt tagjainak (áttekintő) családtörténete. Itt esetenként kiegészítések jelentek meg a korábbi kötethez képest, illetve egy sor eddig nem ismertett családról is információt találunk a kötetben (84–253).

Az egyes családoknál a szerző rövid családtörténetet közöl, ír a címeréről, felvázolja az egyes ágakat, illetve (többé-kevésbé) akár részletesebben is ír az

egy-egy családtagokról. Napjainkig követi a tárgyalt famíliákat. Az egyes közléseknél bibliográfia, illetve forrásmegjelölés is olvasható, pl. az Apor (altorjai) báró és nemes, a Bornemisza (kecskeméti), a Csiffáry (csiffári és nemespanni), a Kóczy (borgói és nagysikárlói), a Meszleny (meszleni), a Rihmer (granasztói), a Rónay (aranyosmaróthi), a Sztojanovics (latzunási) báró, a Zlinszky (gyóni) családoknál.

Érdekes a Társasági hírek 1999–2006 címen közölt anyag. A korábbi egyesületi hírlevél a „Status et Ordines” a „Nobilitas” évkönyvek kiadásával megszűnt, ennek anyaga – ezentúl – e kötetekben lát majd napvilágot. A szerző a feldolgozott időintervallumban igyekezett teljessé tenni ezt az anyagot. Sokan ezekből a közlésekből értesültek egykori iskola- vagy katonatársaik, barátaik, rokonaik haláláról, illetve tájékozódhattak az egyes családokban bekövetkezett házasságokról, születésekről stb. Minden hasznos – genealógiai – forráscsoportként is felhasználható a későbbiekben is.

Pandula Attila

Emlékek a hadak útja mentén. (Avagy hadtörténelem, kegyelet és hagyományőrzés).

(Szerk.) RAVASZ ISTVÁN, (sorozatszerkesztő) HOLLÓ JÓZSEF FERENC

HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kiadása. Bp., 2006. 303 oldal, gazdagon illusztrálva

(kisebb részt színes képekkel)

ISBN 963 7097 21 X

A bemutatott kötet egy 2003-ban indult sorozat negyedik részeként jelent meg. E kötetek kiadói a két világháború közötti időszakban megjelent – hasonló tematikájú – köteteket tekintik elő-, illetve példaképeknek.

A kötetben 61 rövid írás olvasható különféle szerzőktől, azonban egyes szerzők – esetenként – több írást is közöltek. A szerzők döntő része a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Levéltár munkatársaiból került

ki (pl. Holló József Ferenc altábornagy, parancsnok, Abonyi Mátyás, Babucs Zoltán, Décsey Sándor, Kiss Gábor, Makai Ágnes, Ravasz István, Sallay Gergely Pál, Szabó Péter, Szoleczky Emese). De megtalálható a szerzők között pl. Kóczán Árpád alezredes, római katolikus kiemelt táborigazgató vagy Fröhlich Róbert dandártábornok, vezető táborigazgató. Szerepel a szerzők között Andor Ferenc, a Vas Megyei Temetkezési Vállalat igazgatója vagy Halmágyi Pál, a makói József

Attila Múzeum igazgatója. Egyes külföldi, illetve külföldön élő magyar szerzők is közreműködtek az egyes részek írásánál.

A kötet negyedik fejezete a katonai hagyomány-őrzésről szól, ezzel most nem foglalkozom. Azonban a további három fejezet a hadisírgondozás, katonai temetők, katonai temetkezési helyek, ceremóniák, emlékművek, emléktáblák stb. tárgyköréről íródtak. Különböző időszakok – tárgykörre vonatkozó – részleteiről szerezhetünk információkat, mint pl. a végvári harcok, a kuruc kor, 1848–1849, de akár, kis részben, a szocialista korszak. A kötet súlyponti időszakaiként a két világháború (és az azokhoz kötődő tárgykörök) határozható meg.

Sok olyan kérdést érintenek a szerzők, amelyekről az elmúlt évtizedekben egyáltalán nem olvashattunk, illetve olyan témákról, amelyek sajátosan egészítik ki (a recenzens által sajnálatosan szerény mértékűnek ítélt) mai magyar „temetőirodalmat”. Pl. „A hazai hadisírgondozás története és a nemzetközi megállapodások.” (Abonyi Mátyás), „Katonai ünnep és kegyelet a Horthy-korban.” (Décsey Sándor), „A kegyelet jelei.” (Sallay Gergely Pál), „Érmek a katonai kegyelet szol-

gálatában.” (Makai Ágnes), „Egy repülőtszert utolsó két útja.” (Holló József Ferenc), „II. világháborús hősi emlékművek Makón és környékén.” (Halmágyi Pál), „Hattárőr hősök emlékezete.” (Kömüves József), „Osztrák – magyar katonatemetők Nyugat-Galiciában.” (Balla Tibor), „Emlékműavatás a Felvidéken.” (Ravasz István), „A délvidéki Nagy Háborús magyar katonatemetők sorsa.” (Molnár Tibor), „I. világháborús magyar katonai emlékhelyek Szlovéniában.” (Óvári Gábor), „Magyar katonai emlékek Erdélyországban.” (Jéney Sándor), hogy csak néhány jellegzetes, érdekes címet idézzünk a sokrétű (kapcsolódó) anyagból.

A kötetből megismerhetjük azt a napjainkban is folyó áldozatos tevékenységet, amelyet Holló József Ferenc altábornagy – parancsnok – vezetésével folytatnak az illetékes szakemberek a magyar katonák (hazai, az egykori ország területén levő, illetve külföldi helyszíneken fennmaradt) temetői, sírhelyei, emlékhelyei stb. feltárásáért, helyreállításáért stb.

A sajátos művet a recenzens melegen ajánlja, az elsősorban genealógiával foglalkozó olvasóknak is.

Pandula Attila